

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

ΑΔΑΜΗ ΦΡΑΓΚΑ

ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

ΑΔΑΜΗ ΦΡΑΓΚΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ | ΤΣΙΡΑΚΗ ΣΟΦΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΑΘΗΝΑ | ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της ερευνητικής μου εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτριά μου Σοφία Τσιράκη για την πολύτιμη καθοδήγησή της, καθώς και τους φίλους και την οικογένειά μου για τη στήριξή τους.

SUMMARY

This research study refers to man's attempt to explore and get accustomed to the places that surround him during his walking experiences through different architectural interventions.

In the first section, I discuss my affinity with walking as a means of exploring my ancestral island. Walking is a fundamental tool that constantly fuels my research ideas. The second section is pertaining the theoretical background of the subject through philosophical and architectural concepts such as memory, methexis, the "flâneur" and the impact of walking on the human senses. The third section refers to the interaction between the human body, senses and our movement within a given place or space. Additionally, it explores the spiritual aspect of walking. The fourth section connects the main topic with the alignment of the natural terrain as a result of walking. Examples along with artistic interventions (Land Art) are provided. The landscape intervention followed by the architectural intervention imprints the characteristic human need to inhabit a place. The movement of humans leaves traces, creating new places shaped through architecture.

Finally, examples of routes are presented which in my opinion are worth highlighting. These routes share the common features of designed architectural interventions along their length.

KEY WORDS

Body and Space | Landscape | Route | Walking | Path | Land Art | Architectural intervention

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στην προσπάθεια του ανθρώπου να εξερευνήσει και να οικειοποιηθεί τους τόπους που τον περιβάλλουν, μέσα από την περιπατητική εμπειρία και την αρχιτεκτονική παρέμβαση.

Στην πρώτη θεματική, ως σημείο εκκίνησης της έρευνάς μου, γίνεται αναφορά στη σχέση μου με το περπάτημα, ως μέσο της εμπειρικής εξερεύνησης του τόπου μου. Το περπάτημα αποτελεί το βασικό εργαλείο, που τροφοδοτεί συνεχώς την εργασία μου με ιδέες.

Η δεύτερη θεματική αναφέρεται στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, μέσα από βασικές έννοιες της φιλοσοφίας και της αρχιτεκτονικής όπως: η μνήμη, η μέθεξη, η φιγούρα του «flâneur», το περπάτημα και οι αισθήσεις.

Η τρίτη ενότητα πραγματεύεται την αλληλεπίδραση του σώματος και των αισθήσεων μέσω της κίνησης σε ένα συγκεκριμένο τόπο ή χώρο. Ακόμα, γίνεται αναφορά στην πνευματική και την αρχιτεκτονική διάσταση του περπατήματος.

Στην τέταρτη ενότητα συνδέεται το θέμα με την έννοια της χάραξης, ως αποτέλεσμα μίας πορείας σε έναν τόπο.

Παρατίθενται παραδείγματα χαράξεων στο φυσικό ανάγλυφο και έργα καλλιτεχνικής παρέμβασης (Land Art), ως μαρτυρίες πρόσκαιρων πορειών. Την εφήμερη καλλιτεχνική παρέμβαση στο τοπίο ακολουθεί η αρχιτεκτονική παρέμβαση, ως αποτύπωμα της ανθρώπινης ανάγκης του «κατοικείν». Η κίνηση του ανθρώπου, αφήνει τα ίχνη της υφαίνοντας νέους τόπους, τους οποίους σχηματίζει μέσω της αρχιτεκτονικής.

Τέλος, για την τεκμηρίωση της θέσης αυτής παρατίθενται, κατά τη γνώμη μου άξια ανάδειξης, παραδείγματα διαδρομών στο τοπίο, οι οποίες μοιράζονται το κοινό χαρακτηριστικό των μελετημένων αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων στο μήκος τους.

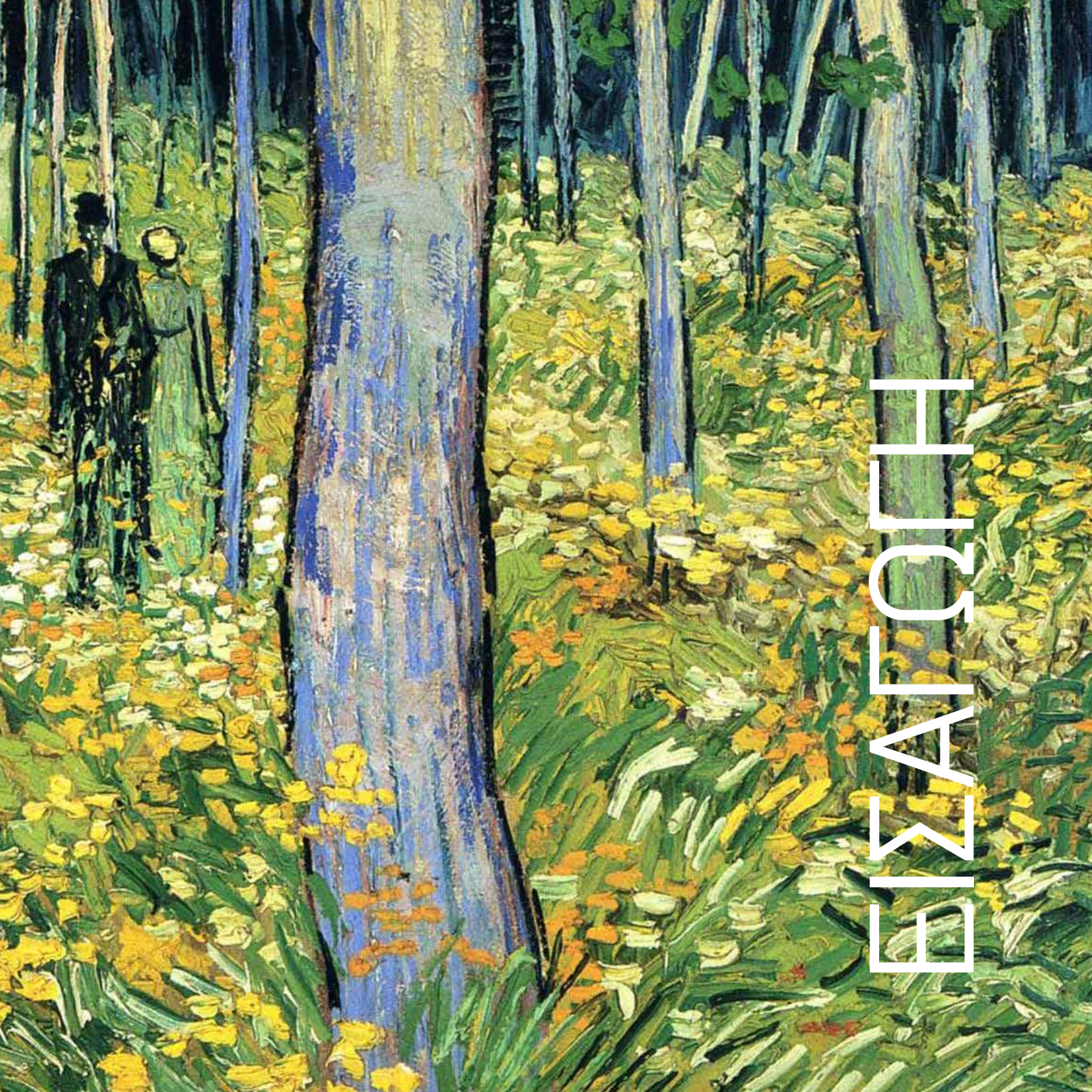
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Σώμα και Χώρος | Τόπος | Περπάτημα | Διαδρομή | Μονοπάτι | Land Art | Αρχιτεκτονική παρέμβαση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
SUMMARY KEYWORDS	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
1.1. ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	9
1.2. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	12
1.3. ΑΦΟΡΜΗ	12
1.3.1. ΤΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ	13
1.4. ΣΚΟΠΟΣ	18
1.5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	18
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	20
2.1. ΠΕΡΠΑΤΗΜΑ - ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ (ΟΡΙΣΜΟΙ)	21
2.2. Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΡΠΑΤΗΜΑΤΟΣ	21
2.2.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΚΡΙΒΩΣ ΤΟ ΠΕΡΠΑΤΗΜΑ;	22
2.3. ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ	25
2.4. Η ΦΙΓΟΥΡΑ ΤΟΥ «flâneur», ΤΟΥ WALTER BENJAMIN	26
2.5. ΜΕΘΕΞΗ	29
3. ΣΩΜΑΤΙΚΗ & ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ	30
3.1. ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΟΝ ΧΩΡΟ ΕΝ ΓΕΝΕΙ	32
3.2. ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥ - Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΕΝ ΚΙΝΗΣΕΙ	37

3.3. ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ	38
3.3.1. CAMINO DE SANDIAGO DE COMPOSTELLA	40
3.3.2. ΤΟ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΧΑΤΖ (ΗΑJJ), ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΗ ΜΕΚΚΑ	43
3.3.3. Η ΠΟΜΠΗ ΤΩΝ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ	46
3.4. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ	48
3.4.1. Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΤΟΥ LE CORBUSIER	52
3.4.2. Ο ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΙΚΙΩΝΗ	54
4. ΧΑΡΑΞΕΙΣ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ	58
4.1. LAND ART	63
4.2. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ	66
4.2.1. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΟΜΟΙΟΤΡΟΠΑ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ	68
4.2.2. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ	71
4.3. ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ	72
4.4. ΙΧΝΗ - ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΧΑΡΑΞΕΩΝ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ	78
4.5. ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΜΕ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ	80
4.5.1. RUTA DEL PEREGRINO, ΜΕΞΙΚΟ	83
4.5.2. NORWEGIAN SCENIC ROUTE, ΝΟΡΒΗΓΙΑ	84
4.5.3. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ	86
5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	88
6. ΑΝΑΦΟΡΕΣ	90
6.1. ΒΙΒΛΙΑ, ΑΡΘΡΑ, ΚΕΙΜΕΝΑ	90
6.2. ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΕΣ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ, ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ	92
6.3. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	92
6.4. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	94

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Έχω την πεποίθηση ότι ο κόσμος που μας περιβάλλει διαθέτει περισσότερες πτυχές, πέραν των γεωμετρικών του διαστάσεων. Πτυχές που συντίθενται από ένα σύνολο αισθητηριακών ερεθισμάτων, που οι αισθήσεις μας, μας βοηθούν να αντιλαμβανόμαστε (μια σειρά από ερεθίσματα που καταγράφονται όχι μόνο από τα μάτια, αλλά από τα δάχτυλα, τα αυτιά, τη μύτη ή τα πέδημάτα μας). Ωστόσο, από τη φύση μας, έχουμε την ανάγκη να εξερευνούμε τον τόπο που μας περιβάλλει, να αναγνωρίζουμε τα στοιχεία που τον συνθέτουν και έπειτα να κάνουμε τις απαραίτητες παρεμβάσεις, ώστε να τον οικειοποιηθούμε. Η οικειοποίηση καθιερ- γείται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας, μέσα από τις εμπειρίες και τα βιώματα που συλλέγουμε με τις αισθήσεις μας.

Κύριος σύμμαχός μας για την εξερεύνηση και τη συλλογή των εμπειριών είναι η δυνατότητά μας να περπατάμε. Σύμφωνα με έρευνες στο πεδίο της ψυχολογίας το περπάτημα έχει σημαντικές επιπτώσεις στον ανθρώπινο εγκέφαλο.¹ Τα ερεθίσματα που προσφέρει μία περιπατητική εμπειρία είναι ιδιαίτερα ισχυρά και καθοριστικά για τη συνεχή αλληλεπίδρασή μας με τον τόπο και τη διαμόρφωση της ταυτότητάς μας. Η σημασία της περιπατητικής εμπειρίας έχει γίνει αντιληπτή από πολύ νωρίς, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τους περιπατητικούς φιλοσόφους, οι οποίοι αποτε- λούν αναπόσπαστο κομμάτι στην ιστορία της φιλοσοφίας.

Το περπάτημά μας σε έναν τόπο γίνεται αντιληπτό από το ίχνος – τις παρεμβάσεις που κάνουμε στο ανάγλυφό του. Οι παρεμβάσεις μας αποτελούν ουσιαστικά ένα σύνολο από στοιχεία που συνθέτουν την ύπαρξή μας και εκφράζουν την ειδική πτυχή του εαυτού μας.

Συνεπώς, το ίχνος που αφήνουμε σ' έναν τόπο είναι η προσπάθεια προβολής του εαυτού μας σε αυτόν.

1. *Give Your Ideas Some Legs: The Positive Effect of Walking on Creative Thinking*, Marily Oppezzo and Daniel L. Schwartz, Stanford University, 2014.

Η αρχιτεκτονική είναι ο άνθρωπος μαζί με τον τόπο όπου ζει.¹

1. Κωνσταντίνιδης Άρης: «Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ» ημερολογιακά σημειώματα, Ηράκλειο 2013, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ/σεφ. 102

1.2. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την προσπάθεια του ανθρώπου να εξερευνήσει και να οικειοποιηθεί τους τόπους που τον περιβάλλουν, μέσα από την περπατητική εμπειρία και την αρχιτεκτονική παρέμβαση. Ειδικότερα γίνεται αναφορά στην πρακτική του περπατήματος ως πνευματικό εργαλείο για την εξερεύνηση ενός τόπου και τη διαμόρφωση της ταυτότητας του ανθρώπου.

Η έρευνα επικεντρώνεται στην έννοια της χάραξης και της πορείας στο χώρο, ως αποτέλεσμα οργανωμένης αρχιτεκτονικής παρέμβασης σε έναν τόπο.

1.3. ΑΦΟΡΜΗ

Αφορμή για την επιλογή του θέματος της ερευνητικής μου εργασίας, αποτέλεσε το περπάτημα στα χαρτογραφημένα μονοπάτια της Άνδρου.

Τα μονοπάτια που περπατήθηκαν τροφοδότησαν την έρευνά μου με υλικό για σκέψη καθώς και με νέα ερωτήματα. Τα ερωτήματα αυτά σχετίζονται, πρώτον με το ρόλο του περπατήματος ως καθημερινή πρακτική, που συμβάλλει στη σωματική και την πνευματική μας εξέλιξη και δεύτερον με τον τρόπο που έχει παραχθεί και "αγκαλιαστεί" από τον τόπο η αρχιτεκτονική.

Διερωτώμαι, ποια είναι τα στοιχεία αυτά που καθιστούν την ανώνυμη αρχιτεκτονική πρότυπο για τη σύγχρονη προσπάθεια παρέμβασης σε τέτοιους τόπους. Ποιες οι επιρροές που δέχεται από αυτήν ο σύγχρονος αρχιτέκτονας όταν έρχεται σε επαφή μαζί της;

Σημείο αναφοράς για την έρευνά μου αποτελεί η ιδέα πως η βιωματική εμπειρία, είναι εργαλείο για την ανάγνωση τόσο του ίδιου του τόπου, όσο και της ανθρώπινης φύσης. Δηλαδή, καλύτερος τρόπος για να βιώσει κανείς έναν τόπο είναι να τον περπατήσει. Θα παρομοιάζα την εμπειρία του περπατήματος με μία αφήγηση. Κάθε αφήγηση ακολουθεί μία διαδρομή, δεν είναι στατική, έχει αρχή, μέση και τέλος, δημιουργώντας στον αναγνώστη την ανάγκη να διαβάσει τη συνέχεια.

Με τον ίδιο τρόπο μία πορεία είναι μία έκφραση πάνω στο ανάγλυφο που προκαλεί τον ταξιδιώτη – περπατητή να την εξερευνήσει.

1.3.1. ΤΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

Βασικό χαρακτηριστικό του ανάγλυφου της Άνδρου αποτελεί το δίκτυο μονοπατιών, που απλώνεται σε όλη την έκταση του νησιού και το οποίο έχει ιστορία περίπου 4.000 ετών.

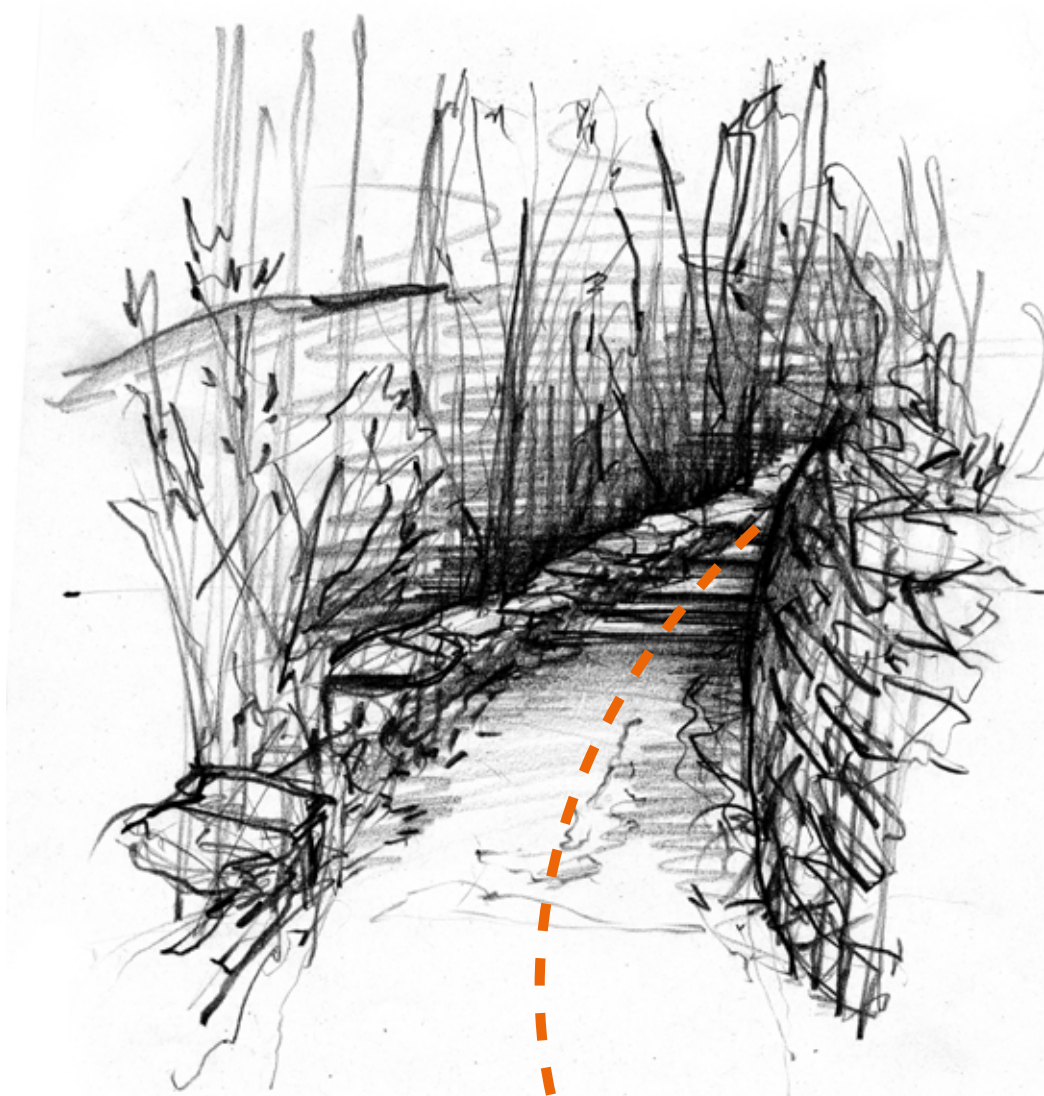
Μέχρι και τη δεκαετία του '30, τα μονοπάτια, είχαν χρηστικό χαρακτήρα ένωναν τους οικισμούς με τα ξωκλήσια, τους ναούς και τα λιμάνια. Έπειτα, με την κατασκευή του οδικού δικτύου στο νησί η χρήση τους περιορίστηκε.

Το συνολικό μήκος των μονοπατιών υπολογίζεται περίπου στα 300 χλμ. και σε αρκετές περιπτώσεις είναι λιθόστρωτα.

Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος του δικτύου των μονοπατιών έχει εγκαταλειφθεί και το ίχνος τους στο τοπίο αρχίζει σιγά σιγά να σβήνει και να καταλαμβάνεται από τη φύση που τα περιβάλλει.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΧΑΡΤΗ: οδικό δίκτυο χαρτογραφημένα μονοπάτια λιμάνι κέντρα

1.4. ΣΚΟΠΟΣ

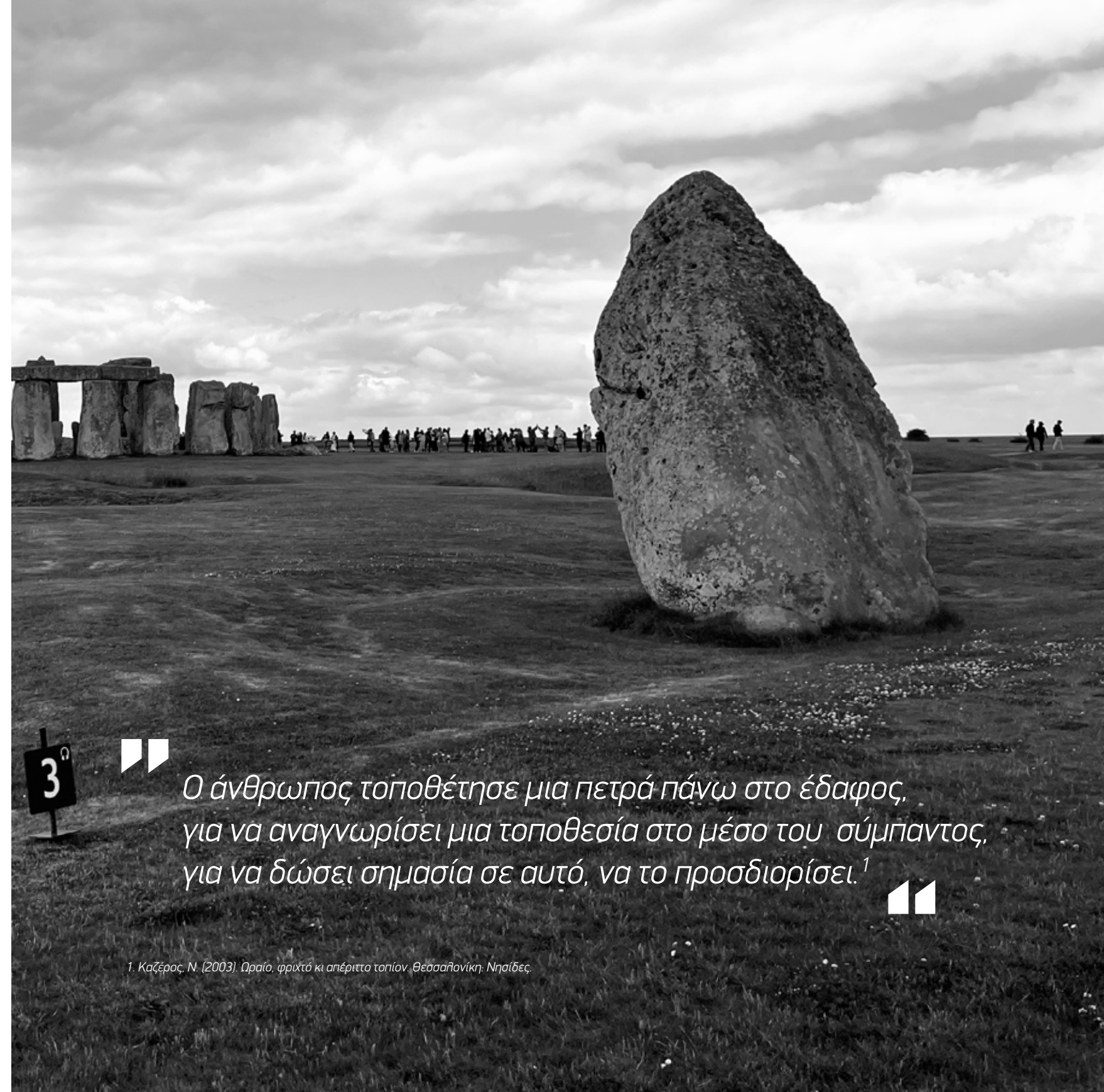
Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη της πνευματικής σημασίας του περιπάτου ως μέσον για την ενεργοποίηση της σχέσης του ανθρώπου με την ταυτότητά του και τον τόπο που τον περιβάλλει.

Συγχρόνως, δίνεται έμφαση στον ρόλο της αρχιτεκτονικής παρέμβασης σε περιπατητικές διαδρομές, ως εργαλείο για την ενίσχυση της σχέσης αυτής και την εξερεύνηση της ανθρώπινης φύσης.

1.5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη διεξαγωγή της παρούσας ερευνητικής εργασίας ακολουθήθηκε συνδυασμός ερευνητικών μεθόδων. Αρχικά, για τον καθορισμό του θέματος και την οργάνωση των θεματικών εννοιών τίθενται μερικά ερωτήματα. Τα ερωτήματα αυτά προκύπτουν μέσα από βιωματικές εμπειρίες και προσωπικούς προβληματισμούς.

Η έρευνα πλαισιώνεται από βιβλιογραφικές και διαδικτυακές πηγές, επιστημονικά άρθρα, αλλά και οπτικοακουστικό υλικό, για την πολύπλευρη εξέταση του θέματος. Τέλος, γίνεται χρήση επιλεγμένων παραδειγμάτων για την ορθή κατανόηση και τεκμηρίωση του θέματος.

Ο άνθρωπος τοποθέτησε μια πετρά πάνω στο έδαφος, για να αναγνωρίσει μια τοποθεσία στο μέσο του σύμπαντος, για να δώσει σημασία σε αυτό, να το προσδιορίσει.¹

1. Καζέρος, Ν. (2003). Οραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίο. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

2.1. ΠΕΡΠΑΤΗΜΑ - ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Περπατώ / Περιπατώ:

- κάνω βήματα, μετακινούμαι με τα πόδια, πηγαίνω πεζός σε συγκεκριμένο προορισμό: - περπατώ νευρικά / γρήγορα / σβέλτα / αργά / αγέρωχα / ανάλαφρα / στις μύτες των ποδιών / με χάρη (παροιμ.), «αν έχεις τύχη διάβαινε και ριζικό περπάτει» (οι τυχεροί προκόβουν στη ζωή, αυτοί έχουν μέλλον) ΣΥΝ. βαδίζω, βηματίζω
- (ειδικότ.) κάνω περίπατο, βαδίζω με άνεση για αναψυχή ΣΥΝ. περιφέρομαι
- διασχίζω (τόπο / απόσταση με τα πόδια): αυτό τον δρόμο τον έχω περπατήσει πολλές φορές ΣΥΝ. διαβαίνω, βαδίζω, διανύω.

Περίπατος: Άνετο βάδισμα για αναψυχή

2.2. Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΡΠΑΤΗΜΑΤΟΣ

- θεωρούμε δεδομένο το περπάτημα -

και όμως η ίδια η πράξη του περπατήματος είναι πολύ πιο περίπλοκη από ό,τι νομίζουμε.¹

Είναι απαραίτητο να μελετηθεί ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται το χώρο, που δεν είναι κανένας άλλος από την φυσική παρουσία του μέσα σε αυτόν. Το περπάτημα αποτελεί το μέσο αντίληψης, αλλά και τη γενεσιουργό δύναμη που ωθεί τον άνθρωπο στη διαμόρφωση του χώρου στον οποίο ζει και δραστηριοποιείται.

Σύμφωνα με έρευνες στο πεδίο της ψυχολογίας το περπάτημα έχει σημαντικές επιπτώσεις στον ανθρώπινο εγκέφαλο.² Παρόλο που το περπάτημα, ως μέσο εξερεύνησης του χώρου, είναι κοινό για όλους, για τον καθένα από εμάς η αντίληψη του τόπου είναι υποκειμενική.

1. Solnit, R. (2001). *Wanderlust: A History of Walking*. United Kingdom: Penguin Books.

2. Oppezzo, M., & Schwartz, D. L. (2014). *Give Your Ideas Some Legs: The Positive Effect of Walking on Creative Thinking, Learning, Memory, and Cognition*, 11.

2.2.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΚΡΙΒΩΣ ΤΟ ΠΕΡΠΑΤΗΜΑ;

Το περπάτημα μπορεί να περιγραφεί ως μια διαδικασία «διπλού εκκρεμούς» που κάνει το σώμα μας συνδυάζοντας σύνθετες μυϊκές ενέργειες. Σε κάθε βήμα που πραγματοποιείται, καθώς τα κάτω άκρα κινούνται και εκτείνονται προς τα εμπρός, είναι πρώτα η φτέρνα που χτυπά στο έδαφος, μεταφέροντας το βάρος στο πέλμα του ποδιού, μετά ανασκώνεται ξανά, ακολουθούμενη από τα δάχτυλα τα οποία έχουν δώσει την ώθηση. Ακολουθεί το άλλο πόδι με τον ίδιο τρόπο. Οι κινήσεις των ποδιών και των πελμάτων συντονίζονται με τη σειρά τους με τις κινήσεις περιστροφής και κάμψης του σκελετού στο σύνολό του.

Η κίνηση όμως, δεν προέρχεται μόνο από τον βηματισμό. Ακόμη και όταν στεκόμαστε ακίνητοι, το σώμα μας πραγματοποιεί ανεπαίσθητες κινήσεις. Όπως παρατηρεί η Erin Manning, στο «Politics of Touch: Sense, Movement, Sovereignty», η ακινησία απαιτεί ακριβή προσαρμογή στις συνθήκες μιας μεταβαλλόμενης ισορροπίας. Νομίζεις ότι στέκεσαι ακίνητος, αλλά στην πραγματικότητα παρασύρεσαι, συνεχώς μετατοπίζεσαι ελαφρώς, το βάρος σου μετακινείται προς τα πόδια σου, το γόνατό σου ρυθμίζει ελαφρά καθώς παίρνεις μια ανάσα. Η στάση απαιτεί συνεχή διόρθωση, μια σειρά από μικροκινήσεις και προσαρμογές.

Είναι σημαντικό να αναλυθεί η σημασία της πράξης του περπατήματος, ως στοιχείο της ίδιας της ανθρώπινης φύσης, που ξεκινώντας από πρωταρχικό εργαλείο για την επιβίωση, εξελίχθηκε σε μία συμβολική δραστηριότητα που γεννάει προβληματισμούς, ιδεολογίες και έχει αποτελέσει μέσο για την ανάπτυξη πλήθους φιλοσοφικών ιδεών και καλλιτεχνικής δημιουργίας.

*Το να περπατάς σημαίνει να είσαι παρόν,
να γίνεσαι μάρτυρας, να τοποθετείσαι με το σώμα σου
στην εξερεύνηση του κόσμου.
Μπορεί με το περπάτημα να κάνεις φουσκάλλες,
να βραχείς ή να διψάσεις, να αισθανθείς
ενθουσιασμένος, να βαρεθείς ή να εξαντληθείς.
Ωστόσο, μετά από όλα αυτά, μπορεί να καταλήξεις
προσηλωμένος σε κάτι μεγαλύτερο, βαθιά ρυθμικό.
Το περπάτημα μπορεί να μας προκαλέσει
να αμφισβητήσουμε το συνηθισμένο μας εαυτό
και τον οικείο μας περίγυρο,
αλλά παράλληλα μπορεί να μας συνδέσει
και με τα πιο ανεπίλυτα κοινωνικά
και περιβαλλοντικά ζητήματα.¹*

1. Twemlow, A. (2020). Walking as Method. Hague. KABK Art & Design Research Practice. Ανάκτηση από <https://alictwemlow.com/walking-as-method/>

2.3. ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Η ιδέα ότι η εκπαίδευση είναι ένα περιπατητικό ταξίδι στον τόπο.

Η περιπατητική φιλοσοφική σχολή ιδρύθηκε στην αρχαία Ελλάδα το 334 π.Χ. Ιδρυτής της ήταν ο φιλόσοφος και μαθητής του Πλάτωνα, Αριστοτέλης. Η σχολή αυτή λειτούργησε με κύριο άξονα την ιδέα ότι η επαφή με τον τόπο και το περιβάλλον στο οποίο ζούμε πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Σύμφωνα με την περιπατητική φιλοσοφία, ο άνθρωπος πρέπει να είναι ενεργός και να εξερευνά τον κόσμο γύρω του. Αυτό σημαίνει να τον ανακαλύπτει μέσα από τον περίπατο, την περιήγηση και την παρατήρηση. Μέσω αυτής της διαδικασίας αποκτά γνώσεις και εμπειρίες που τον βοηθούν να κατανοήσει τον κόσμο γύρω του και να αναπτύξει την σκέψη του.

Μέσα από την πρακτική του περιπάτου η εκπαίδευση δεν είναι απλά μία διδασκαλία απόκτησης γνώσεων, αλλά μια διαδικασία εξέλιξης του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του ανθρώπου. Η επαφή με τον τόπο και το περιβάλλον επιτρέπει στον άνθρωπο να αναπτύξει τις αισθήσεις και την εσωτερική του ευαισθησία.

Η ιδέα της σχολής του Αριστοτέλη αποτελεί μια πρωτοπόρα για την εποχή της προσέγγιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και πραγματεύεται μία από τις πιο αξιοσημείωτες θεωρίες της φιλοσοφίας. Επικεντρώνεται στην σημασία της εκπαίδευσης, που συνδυάζει τη θεωρία, την πράξη, τη σκέψη και την εμπειρία. Υιοθετεί την ιδέα ότι η εκπαίδευση πρέπει να είναι ένα περιπατητικό ταξίδι που συνδυάζει τη μάθηση με την ανακάλυψη και την αλληλεπίδραση με τον περιβάλλοντα χώρο. Δίνει έμφαση στη σημασία της εμπειρίας του τόπου, ως πρωταρχικό χώρο ζωής και εκμάθησης. Αντιλαμβανόμαστε την έννοια του τόπου ως το φυσικό ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο ζούμε, αλληλεπιδρούμε και δραστηριοποιούμαστε.

Η βασική θεωρία της περιπατητικής σχολής, αποτελεί μία θεμελιώδη ιδέα που μπορεί να εφαρμοστεί σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας. Εκτός των άλλων, αυτή η προσέγγιση της βιωματικής εκμάθησης, μπορεί να έχει άμεσο αντίκτυπο στην ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής σκέψης διευρύνοντας τον τρόπο με τον οποίο ο αρχιτέκτονας αντιλαμβάνεται και κατανοεί τον χώρο. Ο αρχιτέκτονας – περιπατητής μπορεί να αναπτύξει μια βαθύτερη κατανόηση των χαρακτηριστικών που συνθέτουν τον χώρο που τον περιβάλλει και κατ' επέκταση να εμπνευστεί από αυτά, για τη σύνθεση νέων κόσμων.

Παράλληλα, η οπτική που δίνεται μέσω του περιπάτου, προσφέρει ένα πλήθος πληροφοριών σε σχέση με τον τόπο, που ο αρχιτέκτονας – περιπατητής μπορεί να εξερευνήσει. Τα κατάλοιπα του παρελθόντος, το πολιτισμικό περιβάλλον και η ιστορία του τόπου, είναι στοιχεία που μπορούν να προσδώσουν πλήθος ιδεών αλλά και περιορισμών στον σχεδιασμό.

2.4. Η ΦΙΓΟΥΡΑ ΤΟΥ «flâneur» του Walter Benjamin

Η έννοια του flâneur, αναπτύχθηκε από τον Walter Benjamin μεταξύ των δεκαετιών 1920 και 1930, που το «σουρεαλιστικό» κίνημα άσκησε σημαντική επιρροή στον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύτηκε και κατανοήθηκε η εικόνα των πόλεων του 19ου αι.

Ο flâneur ήταν ο περιπατητής-παρατηρητής που επιδιόταν σε αστικές περιηγήσεις με εξερευνητική ματιά και διάθεση. Ο περιηλανώμενος, εξερευνητής, του σύγχρονου τότε κόσμου, βυθιζόταν και χανόταν στο πλήθος και το παρατηρούσε στοχαστικά χαζεύοντας παράλληλα τους δρόμους, τα κτήρια, την καθημερινότητα της αστικής ζωής, που τον περιέβαλλε, κρατώντας νοντά σημειώσεις και παρατηρήσεις, που αργότερα τις μετέφραζε σε σκίτσα και πνευματώδη κείμενα, που προορίζονταν να συμπεριληφθούν ως επιφυλλίδες σε εφημερίδες του Παρισιού.

Ο flâneur, φιγούρα – σύμβολο για την εποχή του, βλέπει την περιηγήση ως ένα εργαλείο αστικής ανάληψης, αληθιά και ως τρόπο ζωής. Η ιδέα αυτή έχει αποτελέσει σημείο αναφοράς για την κριτική και καλλιτεχνική σκέψη μέχρι και σήμερα.

Ο νεαρός flâneur περπατά στις στοές του Παρισιού με μία χελώνα με λουρί, ώστε να ρυθμίζει το ρυθμό του περπατήματός του.¹

1. Bettelheim, M. P. (2022, February 4). Flânerie or Flimflamery? - The Urban Myth of the Flâneur and Turtle-Walking.

2.5. ΜΕΘΕΞΗ

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ στην έννοια της μέθεξης, της εσωτερικής ολοκλήρωσης που μπορεί να προσφέρει μία αισθητηριακή εμπειρία όπως αυτή του περιπάτου.

Μέθεξη / Μέθεξις:

Κατά την αρχαία ελληνική, από τα συνθετικά μετά + έχω = συμμετοχή / ταύτιση / παίρνω μέρος σε κάτι / συμμετέχω, εκφράζει τη διαδικασία της ψυχικής συμμετοχής σε κάτι.

Κατά την πλατωνική φιλοσοφία: η λέξη μέθεξη αποτυπώνει την επικοινωνία του κόσμου των ιδεών με τον αισθητό κόσμο, αυτόν που γίνεται αντιληπτός από τις αισθήσεις μας.

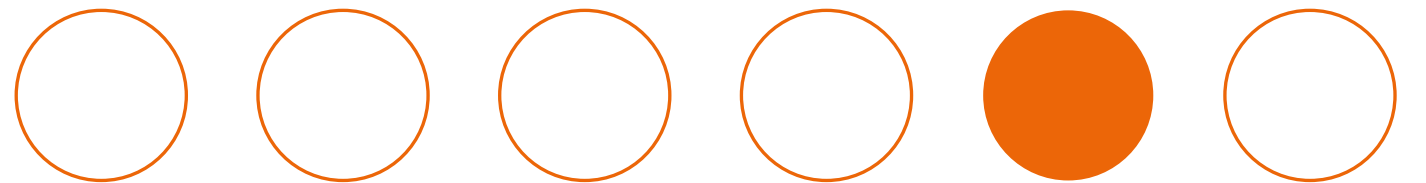
Κατά τον Πλάτωνα είναι αυτή η ψυχική διαδικασία που φέρνει σε επικοινωνία τον αισθητό κόσμο, τον κόσμο της ύλης με τον πνευματικό κόσμο.

« Μέθεξη: Διαδρομή από το αόρατο στο ορατό, από το άυλο στην ύλη »¹

« Η προσέγγιση μεγάλων εννοιών στη φιλοσοφία ή στη θρησκεία απαιτεί τη μέθεξη τού ενδιαφερομένου »²

Μέσα από ποιο ταξίδι οδηγούμαστε στη μέθεξη, την ψυχική ολοκλήρωσή μας;

Στην περίπτωση ενός περιπατητικού ταξιδιού σε έναν τόπο, που γίνεται από ένα ή και περισσότερα άτομα, η μέθεξη έρχεται παράλληλα με την εξερεύνηση, τη γνωριμία με το άγνωστο, την σωματική και πνευματική κόπωση που αισθάνεται ο περιπατητής κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Ο περιπατητής ταξιδεύει με όλες του τις αισθήσεις, το σώμα και το πνεύμα του, γίνεται ένα με τον τόπο, το ανάγλυφο, αφήνοντας και ο ίδιος το ίχνος του. Ολοκληρώνοντας το περιπατητικό ταξίδι, φτάνοντας στον προορισμό ή επιτυγχάνοντας ένα στόχο που έχει θέσει ο περιπατητής έχει ταυτιστεί, έχει φτάσει στη μέθεξή του.

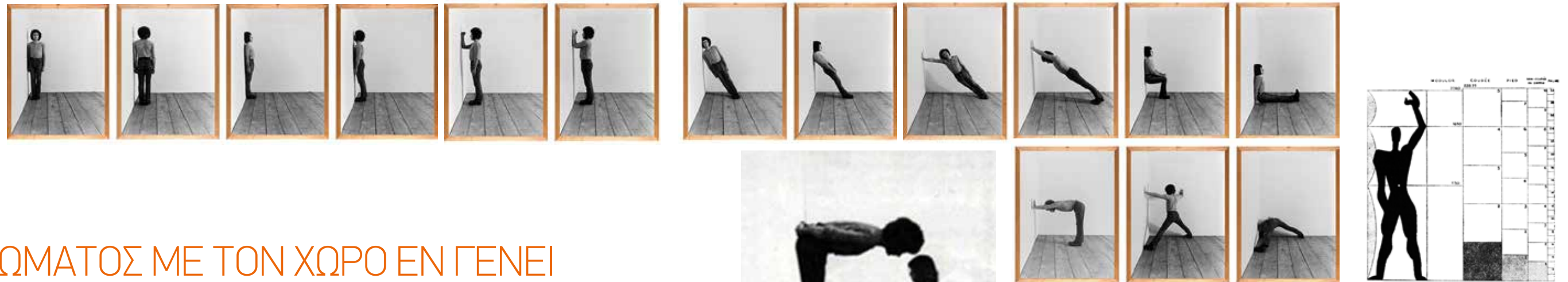

1. Γιώργος Κωνσταντίνου, TEDxAUTH - METHEXIS . (2023, 03 19) | 2. Γ. Μπαμπινιώτης

ΣΩΜΑΤΙΚΗ &
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ
ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ

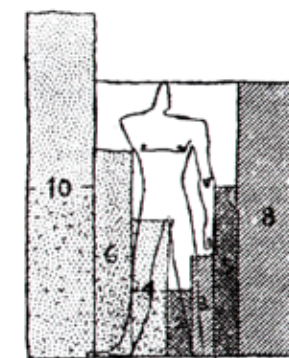

3.1. ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΟΝ ΧΩΡΟ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

Το ανθρώπινο σώμα αποτελεί αντικείμενο μελέτης και ανάλυσης πολλών επιστημών. Μέσα από αυτές μας δίνεται η ευκαιρία να γνωρίζουμε τις δυνατότητες αλλά και τις ευαισθησίες του. Αν προσπαθήσουμε να απαριθμήσουμε τις δυνατότητες που μας δίνει καθημερινά το ίδιο μας το σώμα, το μόνο σίγουρο είναι ότι θα εκπλαγούμε. Θεωρούμε δεδομένη την ικανότητα της κίνησης, της ομιλίας, της αφής και πολλά ακόμη.

Το ανθρώπινο σώμα έχει χαρακτηριστεί ως μία τέλεια εξελιγμένη ζωντανή μηχανή που εκτελεί με μεγάλη ακρίβεια πλήθος λειτουργιών. Το κύριο ερώτημα ωστόσο, που με έχει απασχολήσει, είναι το πως αυτή η μηχανή μπορεί να αλληλεπιδρά με τον χώρο και να εντάσσεται αρμονικά σε αυτόν.

Ως χώρο θα θεωρήσουμε το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται ο άνθρωπος κάθε φορά, φυσικό ή τεχνητό, εσωτερικό ή εξωτερικό. Καθένα από αυτά τα περιβάλλοντα χαρακτηρίζονται από τις τρεις διαστάσεις στις οποίες μπορούμε είτε να μείνουμε ακίνητοι, είτε να κινηθούμε προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Κινούμαστε εμπρός, πίσω, δεξιά, αριστερά, πάνω ή κάτω, προκειμένου προσεγγίσουμε κάποιο άλλο σημείο του χώρου. Οι αισθήσεις μας μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε και να συλλέξουμε τα στοιχεία που συνθέτουν τον χώρο.

Στην περίπτωση της μελέτης του αρχιτεκτονικού χώρου, εισάγονται στην εξίσωση άλλες δύο έννοιες, της κλίμακας και της αναλογίας, στοιχεία που σχετίζονται άμεσα με την ανθρώπινη παρουσία στον χώρο. Ο Le Corbusier είχε δημιουργήσει, βάσει συγκεκριμένων αναλογιών, το δικό του μοντέλο Ανθρώπου, τον Modulor. Βάσει του μοντέλου αυτού λοιπόν, σχεδίαζε χώρους και αποτύπωνε ιδέες έχοντας ως κύριο μέλημα μία αρχιτεκτονική που εκπέμπει αρμονία¹.

Κινούμενος ο άνθρωπος μέσα σε οποιονδήποτε χώρο, μπορεί να τον χαρακτηρίσει, μικρό ή μεγάλο, στενό ή πλατύ, θερμό ή ψυχρό, οικείο ή άγνωστο, περιγράφοντας έτσι το συναίσθημα και την αίσθηση που του δημιουργεί ο χώρος αυτός. Η αίσθηση που αφήνει ένας χώρος όμως, εξαρτάται και από μία ποικιλία παραγόντων, όπως για παράδειγμα η εποχή, η ώρα, το ποιοι συνυπάρχουν με εμάς την ίδια στιγμή σε εκείνο το μέρος, κ.α.

Αν και το μοντέλο του Le Corbusier έχει αντικειμενική βάση, παρ' όλα αυτά, λόγω της διαφορετικής αντίληψης του χώρου από τον καθένα, ο χώρος αποκτά υποκειμενική διάσταση.

1. Le Corbusier. (2015). Le Modulor 1 & 2. Αθήνα: Παπασωτηρίου.

Η κίνηση μέσα στο τοπίο χαρακτηρίζεται μάλλον από την εμπειρία της ασυνέχειας, καθώς με την απότομη αλλαγή των κατευθύνσεων του βάθους και του πλάτους του οπτικού πεδίου, τα ίδια πράγματα παρουσιάζονται αγνώριστα. Το να είσαι λοιπόν μέσα στο τοπίο σημαίνει εξοικείωση με την ένταση ανάμεσα στη συνέχεια του περιπάτου και την ασυνέχεια της θέας.¹

1. Πεπονής, Γ. (1997). ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ. Αθήνα: εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

“ Τα βήματα διαπλέκονται πλάθοντας χώρους
Υφαίνοντας τόπους.¹ ”

3.2. ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥ

Η εμπειρία του τόπου εν κινήσει

Ο άνθρωπος από τα πρώτα χρόνια της ζωής του κατέχει ένα πολύτιμο εργαλείο που του έχει επιτρέψει να εξερευνήσει και να κατακτήσει τον κόσμο που τον περιβάλλει, το περπάτημα. Είναι μία δεξιότητα που την αποκτά με κόπο τα πρώτα χρόνια της ζωής του και στη συνέχεια εξελίσσεται σε μία απλή μηχανική πράξη.

Η απαρχή της περιπατητικής περιπλάνησης ξεκινά από την ανάγκη για επιβίωση. Ο παλαιολιθικός άνθρωπος περπατά για την αναζήτηση τροφής, νερού και στέγης, ακολουθεί τα μονοπάτια που χαράσσονται από την ίδια τη φύση και τα ίχνη των ζώων. Στη συνέχεια σχεδιάζει διαδρομές και αφήνει σημάδια για να προσανατολιστεί στον χώρο. Με την κάλυψη των πρωτευουσών αναγκών, το ένστικτο της επιβίωσης, που μέχρι εκείνη τη στιγμή κατακλύζει τον εγκέφαλο του, υποχωρεί και η αντίληψη του χώρου αποκτά αισθητική υπόσταση. Ο άνθρωπος αρχίζει να παρατηρεί, να σκέπτεται, να επεξεργάζεται. Πλέον τα σημάδια που αφήνει στον τόπο σχεδιάζονται πιο προσεκτικά, αποτυπώνοντας τα στοιχεία της ταυτότητας του δημιουργού τους.

Παρατηρώντας χαράξεις στο τοπίο μπορεί κανείς να πει πως το ίχνος που αφήνει πίσω του το περπάτημα αποτελεί την πρώτη συμβολική μορφή αρχιτεκτονικής παρέμβασης, καθώς συμβάλλει στην ελάχιστη τροποποίηση του χώρου. Περπατώντας και δημιουργώντας διαδρομές στο τοπίο ο κόσμος ξεδιπλώνεται, αποκαλύπτει τις άγνωστες πτυχές του και μας εμπλουτίζει με εικόνες και ερεθίσματα.

1. Certeau, M. d. (2010). ΕΠΙΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ. Η ΠΟΛΥΤΡΟΠΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ. Αθήνα. Εκδόσεις ΣΜΙΛΗ.

3.3. ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

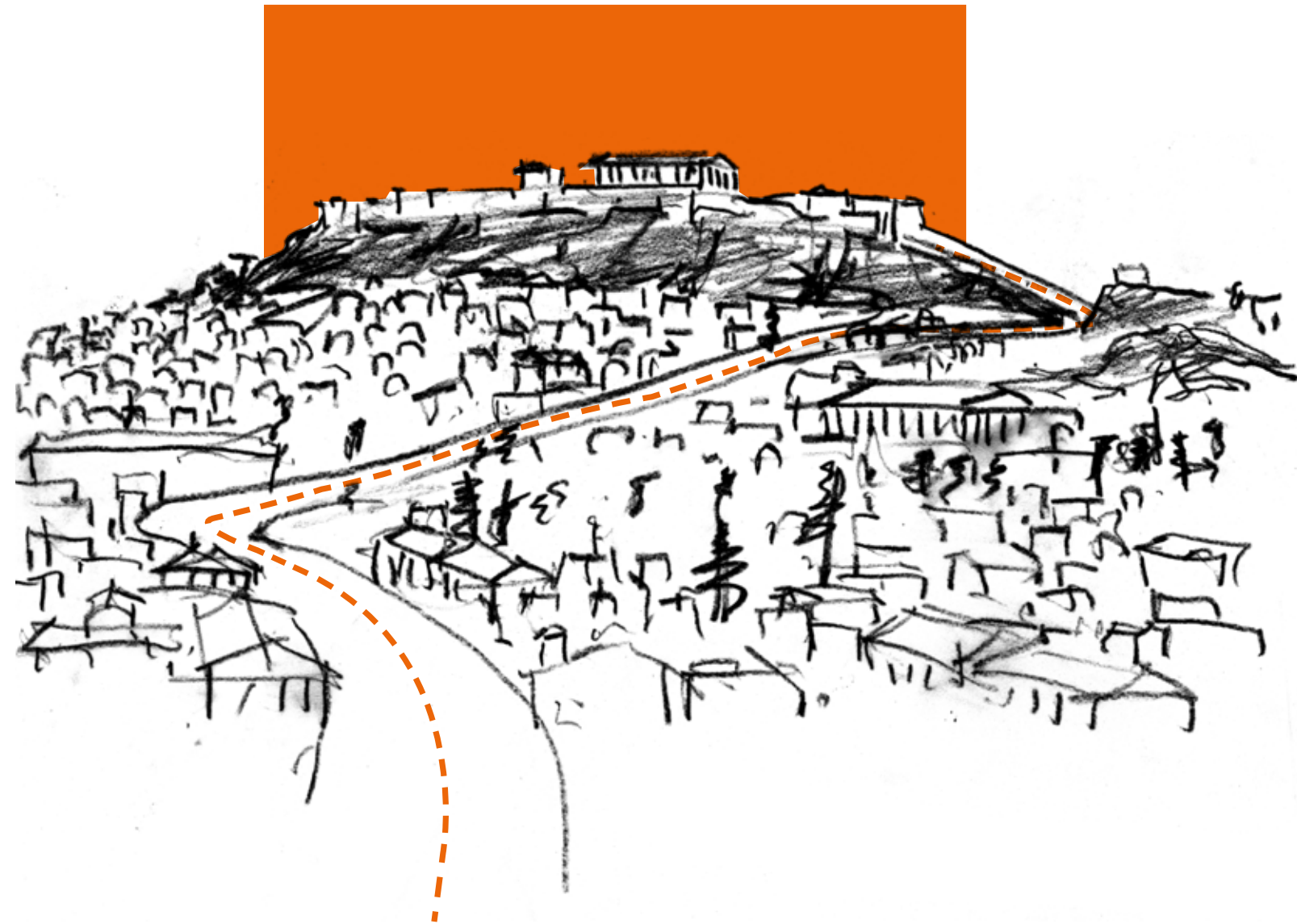
Προσκυνηματικές Διαδρομές

Το συμβολικό χαρακτήρα του περιπάτου τον εντοπίζουμε και στη θρησκευτική λατρεία, μέσα από θρησκευτικά ταξίδια, ιερά μονοπάτια, προσκυνηματικές διαδρομές και τελετουργίες.

Ο επονομαζόμενος θρησκευτικός τουρισμός είναι μία πρόσφατα επινοημένη ορολογία, που όμως έχει τις ρίζες της πολύ παλαιότερα. Το θρησκευτικό ταξίδι ανάγει τις καταβολές του στην προσκυνηματική δραστηριότητα παλαιότερων εποχών, όπου οι πιστοί αναζητούν ένα «μονοπάτι» πρόσβασης στο θείο. Πολλές κοινωνίες ανά τους αιώνες επιζήτησαν να επικοινωνήσουν με το θείο μέσα από ταξίδια και εξερευνήσεις. Το θρησκευτικό ταξίδι αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο που οδήγησε ολόκληρες κοινωνίες να κατευθυνθούν σε θρησκευτικά κέντρα ή να εξαπλωθούν. Πρόκειται για μία από τις παλαιότερες μορφές μετακίνησης στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Το περπάτημα είναι το μέσο με το οποίο ο πιστός φτάνει στον ιερό τόπο ή τον ιερό ναό. Το προσκύνημα, αποτελεί την πιο χαρακτηριστική κινητική δραστηριότητα σε κάθε θρησκεία. Είναι μια απαιτητική δραστηριότητα, ένα είδος περπατήματος που απαιτεί ένα ορισμένο επίπεδο σωματικής και πνευματικής δέσμευσης.

Κατά τη διάρκεια ενός προσκυνήματος, το οποίο μπορεί να εκτείνεται για μεγάλο χρονικό διάστημα και να καλύπτει μεγάλες αποστάσεις, οι προσκυνητές είναι πιθανό να συναντήσουν μια σειρά από αστικά και αγροτικά τοπία, και μεταξύ αυτών διάσπαρτους ιερούς τόπους. Οι επιμέρους θέσεις και στάσεις που λαμβάνει ο πιστός κατά το προσκύνημα αποτελούν μέρος ενός μεγαλύτερου σχεδίου κινήσεων και το περπάτημα είναι το μέσον που ενώνει αυτές τις εμπειρίες.

3.3.1. CAMINO DE SANDIAGO DE COMPOSTELLA

Το «Camino de Santiago» είναι ένα δίκτυο χριστιανικών προσκυνηματικών διαδρομών, που εκτείνεται κατά μήκος της Ισπανίας και συνδέεται με ένα ευρύτερο δίκτυο διαδρομών σε όλη την Ευρώπη. Οι διαδρομές, που το αποτελούν, χρονολογούνται κατά τον μεσαίωνα και είχαν ένα κοινό προορισμό, τον τάφο του Santiago el Mayor, εκεί που σήμερα βρίσκεται ο καθεδρικός ναός του Santiago de Compostela, στη Γαλικία της Ισπανίας.

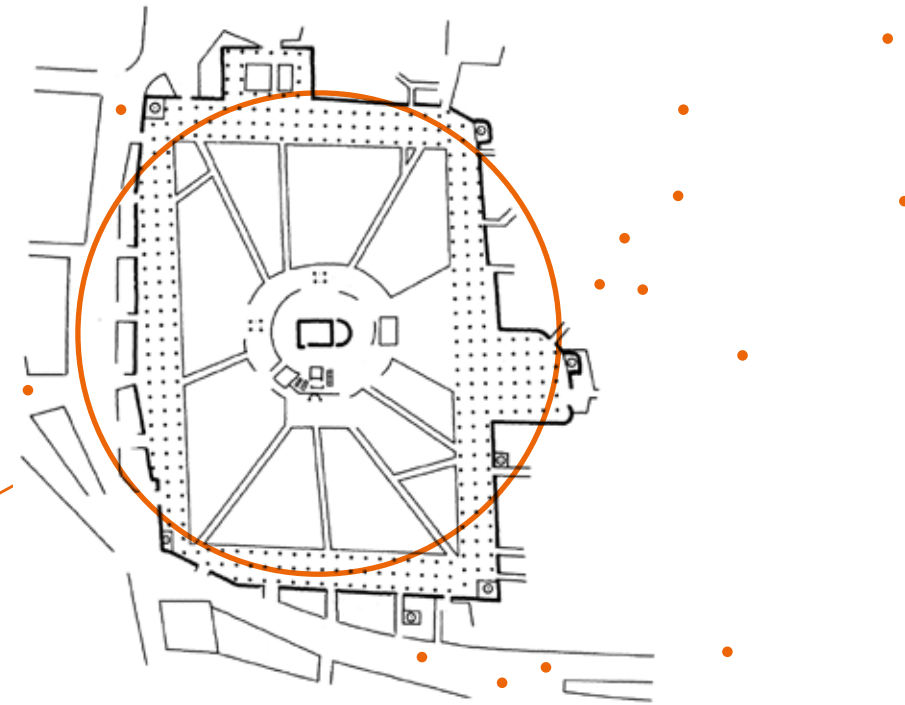
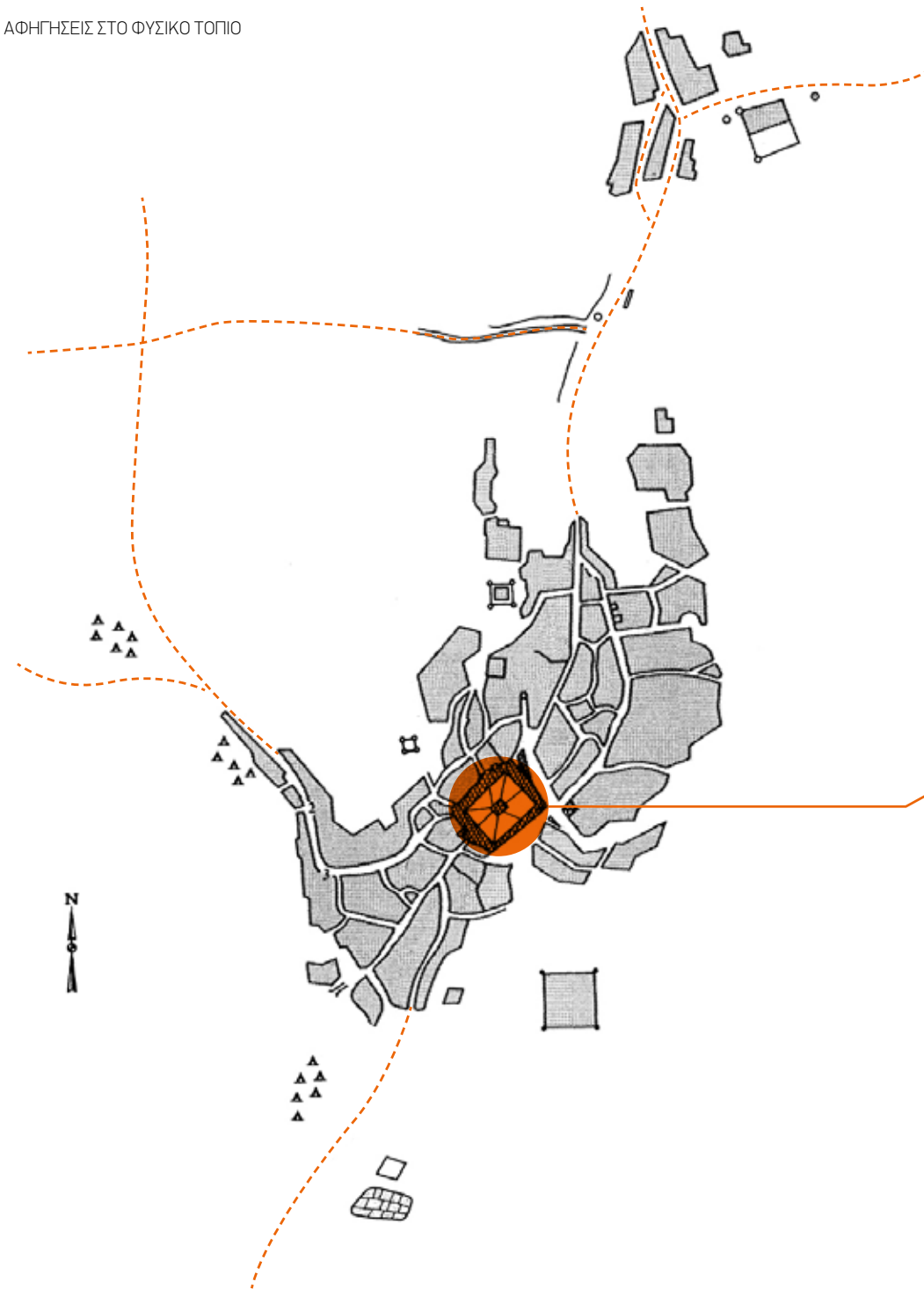
Η κύρια διαδρομή του Camino de Santiago, έκτασης 760 χιλιομέτρων, ονομάζεται «Camino Francés». Χαρακτηρίζεται από πολυάριθμες εκδηλώσεις ζέσης, μετάνοιας, φιλοξενίας, τέχνης και πολιτισμού και αποτελεί την πιο πολυσύχναστη από το σύνολο των διαδρομών, με τις καλύτερες υποδομές και τη μεγαλύτερη ιστορική σημασία καθώς αποτελεί, από τον πρώιμο μεσαίωνα, βασικό εμπορικό δρόμο.

Η διαδρομή «Camino Francés» ξεκινάει από τα δυτικά Πυρηνάια και καταλήγει στην πόλη της Γαλικίας, διασχίζοντας την Ισπανία. Έχει ανακηρυχθεί από την UNESCO ως Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Διαδρομή Παγκόσμιας κληρονομιάς και κάθε χρόνο φιλοξενεί πάνω από 100.000 προσκυνητές – ταξιδιώτες.

Ως απόδειξη για την ολοκλήρωση της διαδρομής, δίνεται ένα έγγραφο που ονομάζεται Κομποστέλα. Το διαπιστευτήριο αυτό δίνεται σε όσους φτάνουν στον καθεδρικό του Sandiago de Compostela διανύοντας τα τελευταία 100 χλμ. της διαδρομής πεζή ή τα τελευταία 200 χλμ. με ποδήλατο.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΧΑΡΤΗ: — δίκτυο μονοπατιών — Camino Francés ● Santiago de Compostela

3.3.2. ΤΟ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΧΑΤΖ (ΗΑΖΖ)

Προσκύνημα στη Μέκκα

Το Χατζ (προσκύνημα) είναι ο πέμπτος από τους θεμελιώδεις μουσουλμανικούς θεσμούς, που είναι γνωστοί ως οι Πέντε Πυλώνες του Ισλάμ. Το προσκύνημα στη Μέκκα, θεωρείται ένα ιερό ταξίδι το οποίο κάθε ενήλικος μουσουλμάνος, που είναι ικανός σωματικά και οικονομικά, πρέπει να κάνει τουλάχιστον μία φορά στη ζωή του.

Το Χατζ συμβαίνει τον 12ο μήνα του ισλαμικού σεληνιακού ημερολογίου. Τουλάχιστον δύο εκατομμύρια μουσουλμάνοι από όλες τις γωνίες του κόσμου συγκεντρώνονται ετησίως στη Μέκκα για εκπληρώσουν το θρησκευτικό τους καθήκον. Με την άφιξη των πιστών στη Μέκκα ακολουθεί μία τελετή που διαρκεί 5 -6 ημέρες. Κατά τη διάρκεια αυτών των ημερών οι πιστοί πραγματοποιούν ένα σύνολο από τελετές, νηστεία, "άθλους" και θυσίες, με τις οποίες ξορκίζουν τον σατανά και εκφράζουν την πίστη και την ευγνωμοσύνη τους στον Αλλάχ. Οι τελευταίες ημέρες του Χατζ είναι ημέρες γιορτής, χαράς και φαγητού.

Η πνευματική αξία του προσκυνήματος στη Μέκκα αποτυπώνεται απόλυτα στο παρακάτω απόσπασμα από τον Αθηνιστή του Paulo Coelho.¹

- Γιατί να μην πάτε τώρα στη Μέκκα;

Ρώτησε το αγόρι.

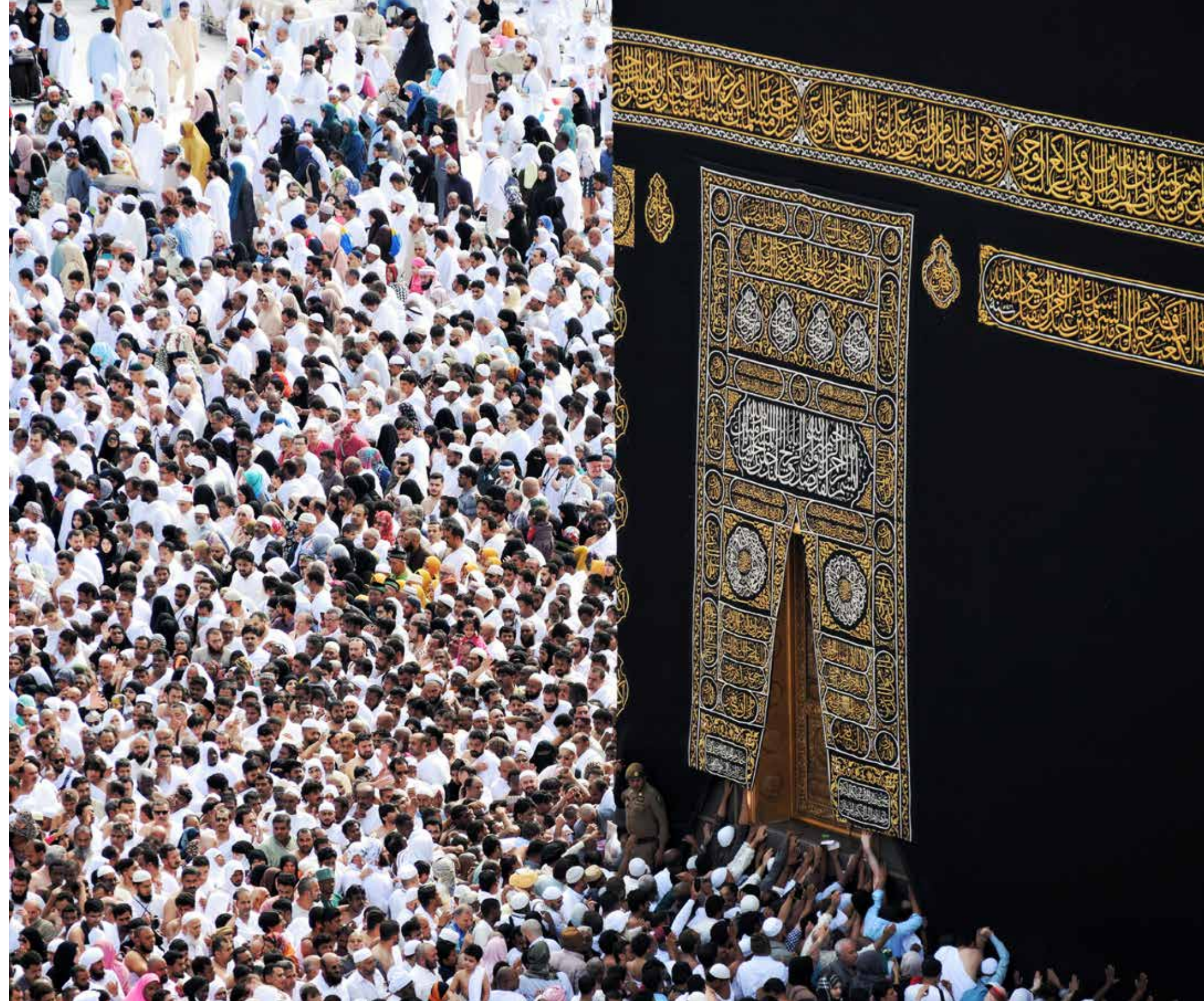
- Γιατί η Μέκκα με κρατά ζωντανό. Μόνο αυτή με βοηθά και αντέχω όλες αυτές τις πάντα ίδιες μέρες, αυτά τα μουγκά βάζα στα ράφια, το μεσημεριανό και το βραδινό φαγητό σ' εκείνο το απαίσιο εστιατόριο. Φοβάμαι να πραγματοποιήσω το όνειρό μου και να μην έχω μετά ένα λόγο ύπαρξης.

«Εσύ ονειρεύεσαι πρόβατα και πυραμίδες. Είσαι διαφορετικός από μένα, γιατί θέλεις να πραγματοποιήσεις τα όνειρά σου. Εγώ το μόνο που θέλω είναι να ονειρεύομαι τη Μέκκα.

Χιλιάδες φορές έχω φανταστεί το πέρασμα της ερήμου, την άφιξή μου στην πλατεία όπου βρίσκεται η ιερή πέτρα, τους επτά γύρους που πρέπει να κάνω πριν την αγγίξω.

Φαντάστηκα κιόλας ποιοι άνθρωποι θα στέκονται δίπλα μου, μπροστά μου και τις συζητήσεις και προσευχές που θα πούμε μαζί. Φοβάμαι όμως μήπως με περιμένει μια μεγάλη απογοήτευση, γι' αυτό προτιμώ να ονειρεύομαι.

1. Coelho, P. (x.x.). *Ο Αθηνιστής*. Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ, σ.93

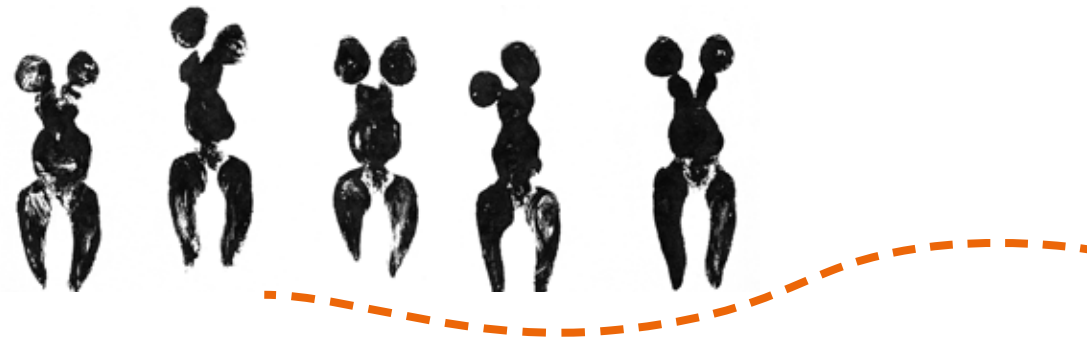

3.3.3. Η ΠΟΜΠΗ ΤΩΝ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα μνημειώδους, θρησκευτικού περιπάτου, που υπήρξε στον ελληνικό χώρο, ήταν η πομπή ανάβασης του Πέπλου της Θεάς Αθηνάς στον βράχο της Ακρόπολης κατά τον εορτασμό των Μεγάλων Παναθηναίων. Η γιορτή των Μεγάλων Παναθηναίων απευθυνόταν στην λατρεία της θεάς Αθηνάς και λάμβανε χώρα κάθε τέσσερα χρόνια. Είχε διάρκεια τέσσερις ημέρες, κατά τις οποίες πραγματοποιούνταν αθλητικοί αγώνες, εορταστικές τελετές, μουσικά και χορευτικά δρώμενα. Την τέταρτη μέρα πραγματοποιούνταν η μεγαλειώδης πομπή, στην οποία συμμετείχαν όλοι οι Αθηναίοι.

Η επονομαζόμενη «Οδός των Παναθηναίων» (μήκους 1050 μ.), από την οποία περνούσε η πομπή, ήταν μια από τις σημαντικότερες οδικές αρτηρίες της Αθήνας. Ξεκινούσε από το Δίπυλο, στη Βορειοδυτική πύλη του τείχους της Αθήνας στον Κεραμεικό και κατέληγε στην είσοδο της Ακρόπολης, τα Προπύλαια, διασχίζοντας διαγώνια την κεντρική πλατεία της Αρχαίας Αγοράς. Περπατώντας επί της οδού των Παναθηναίων, γινόταν αισθητή η βαθμιαία αύξηση της κλίσης, καθώς η χάραξη της ακολουθούσε το φυσικό ανάγλυφο. Παράλληλα, καθ' όλη τη διάρκεια του περπατήματος, η διαδρομή χαρακτηριζόταν από έντονες οπτικές και αισθητικές αντιθέσεις μεταξύ του κτισμένου και του φυσικού περιβάλλοντος, με αποκορύφωμα την άφιξη στον ιερό βράχο.

Η σύγχρονη εικόνα της οδού δεν θυμίζει σε τίποτα τη μεγαλοπρέπεια της διαδρομής που ακολουθούσε η πομπή των Παναθηναίων, καθώς τα περισσότερα στοιχεία που τη συνέθεταν δεν υφίστανται πλέον. Το μόνο που έχει απομείνει να μαρτυράει την διαδικασία της μύησης των αρχαίων Αθηναίων στη θρησκευτική τελετουργία είναι η επιβλητική όψη του ιερού βράχου της Ακρόπολης.

3.4. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Από τις απαρχές της αρχιτεκτονικής, το περπάτημα και η κίνηση έχουν διαμορφώσει την εμπειρία του κτισμένου χώρου. Το περπάτημα σε έναν τόπο, χαρακτηρίζεται από τη συλλογή μιας σειράς εμπειριών, που ξετυλίγονται με την πάροδο του χρόνου υφαίνοντας ένα ενιαίο σύνολο, που επιτρέπει σε μεμονωμένες στιγμές να γίνουν κατανοητές ως μέρος ενός συνολικού γεγονότος.

Για τους αρχιτέκτονες, ο τόπος ήταν και παραμένει βασικό σημείο εκκίνησης και ένα από τα πιο βασικά προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν στο σχεδιασμό. Ο χώρος καθορίζει με πολλούς τρόπους τη μορφή και τη λειτουργία ενός κτιρίου. Και όμως το περπάτημα περιπλέκει αυτήν την έννοια του χώρου. Αναγνωρίζοντας ότι βρισκόμαστε συνεχώς σε κίνηση (ακόμη και όταν στεκόμαστε ακίνητοι), η περιπατητική περιήγηση προσφέρει μια εναλλακτική στον καθορισμό του χώρου. Οποιαδήποτε ιδέα που τον θέλει να παραμένει ακίνητος, αποτυγχάνει να αναγνωρίσει την εγγενώς δυναμική φύση της αρχιτεκτονικής εμπειρίας.

Το περπάτημα, όχι μόνο διαμορφώνει την εμπειρία της αρχιτεκτονικής, αλλά βρίσκεται επίσης στην βάση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Μέσα από αυτό αναδεικνύεται μια σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και την μεταβλητότητα.

Κύριο παράδειγμα της συνεχώς μεταβαλλόμενης κατασκευής, ο νομαδισμός. Πρότυπα κατασκευής που προκύπτουν από συνθήκες συνεχούς κίνησης που οδηγούν σε μία αρχιτεκτονική εφήμερη, αναδιψιμη, που χτίζεται και ξαναχτίζεται εύκολα. Η αρχιτεκτονική του νομαδισμού μπορεί να μην είναι προϊόν «εγκαταστημένων θάων», αλλά μάλλον αποτελεί την πρώτη προϋπόθεση μετακίνησης.

Για τις νομάδες, το "σπίτι" δεν μπορεί να γίνει κατανοητό παρά μόνο ως προς το ταξίδι, όπως ο χώρος ορίζεται από την κίνηση.¹

1. Prussin, L. (1995). *African Nomadic Architecture: Space, Place and Gender*. Washington: Smithsonian Institution Press.

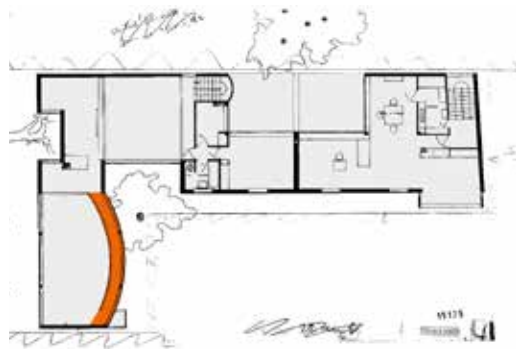
Καθώς το περπάτημα και η αρχιτεκτονική είναι δύο στοιχεία που μας περιβάλλουν από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής μας, είναι πολύ δύσκολο να αναρωτηθούμε και να αναλύσουμε τόσο τη σχέση τους με εμάς, όσο και μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα η κίνηση βρίσκεται στην βάση της καθημερινής μας δραστηριότητας και στην καρδιά της αρχιτεκτονικής.

Ένα βασικό πεδίο μελέτης, στον σχεδιασμό εσωτερικών και εξωτερικών διαμορφώσεων, είναι η κίνηση στον χώρο, είτε αυτός είναι δομημένος είτε αδόμητος. Ένας τρόπος για να εντοπίσουμε μία αρχιτεκτονική δημιουργία είναι να την δούμε να αναδύεται μέσα από την περιπλάνηση που προσφέρει το περπάτημα. Οι περίπατοι στην αρχιτεκτονική μπορούν να έχουν πολλές διαφορετικές διαστάσεις και όχι μόνο λειτουργική αξία. Η κίνηση αποτελεί αρχιτεκτονική πρόθεση, καθώς δίνει τη δυνατότητα να συνθέσουμε την προσωπική μας αντίληψη για τον χώρο. Πολλές φορές, κατά τον σχεδιασμό, επιδιώκεται η δημιουργία ερεθισμάτων μέσω του περιπάτου. Ο περίπατος, μπορεί να λειτουργήσει από ένα απλό στοιχείο σύνδεσης χώρων ή καταστάσεων, ως μια προδιαγεγραμμένη πορεία που συντίθεται από μια αλληλουχία εικόνων με σκοπό την δημιουργία συγκεκριμένων αντιληπτικών εμπειριών.

Έτσι λοιπόν, υπάρχουν διάφορες εκφάνσεις του περιπάτου, κάθε μια με τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και στόχους. Από τον αρχιτεκτονικό περίπατο του Le Corbusier ως τον περίπατο του Πικιώνη, η συμβολική πράξη της κίνησης είναι από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εισαγωγής της έννοιας του περιπάτου στο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο.

3.4.1. Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΤΟΥ LE CORBUSIER

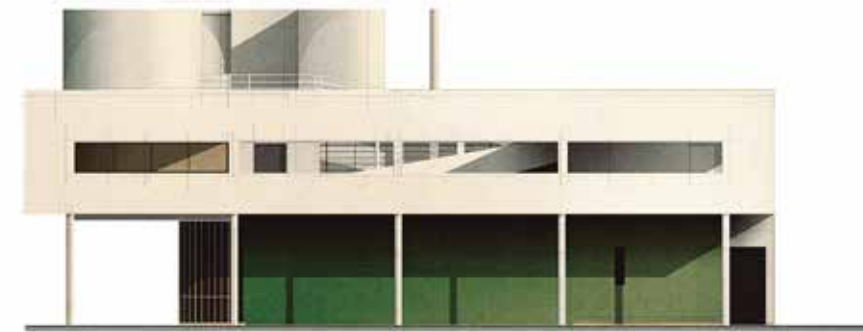

Από την κίνηση που προϋποθέτει η παρουσία του επισκέπτη στον αρχιτεκτονικό χώρο, υπονοείται μία αφήγηση. Μέσω της αφήγησης, εισάγεται ο χρόνος στη χωρική διάσταση του αρχιτεκτονικού έργου, με τρόπο ώστε ο χώρος να μη γίνεται αντιληπτός από ένα στατικό σημείο. Ακόμα, εισάγεται ο αρχιτεκτονικός περίπατος ως δημιουργήμα του βιώματος της αρχιτεκτονικής μέσα από την κίνηση στον χώρο.

Ο Le Corbusier στον λεγόμενο 'Αρχιτεκτονικό Περίπατο' (Promenade Architecturale) πραγματεύεται την αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως κίνηση, ώστε να περιγράψει την εμπειρία του περπατήματος, σε δύο από τις σημαντικότερες κατοικίες του, τη Villa La Roche και τη Villa Savoye.

Ο ίδιος, μιλώντας για την πορεία μέσα στην Villa La Roche, λέει: «Εισέρχεσαι: το αρχιτεκτονικό θέαμα προσφέρεται απλόχερα στο μάτι. Ακολουθεί μια διαδρομή και οι προοπτικές που αναπτύσσονται με μεγάλη ποικιλία, δημιουργούν ένα παιχνίδι του φωτός πάνω στους τοίχους ή μεγάλες σκιές. Μεγάλα παράθυρα ανοίγουν την θέα προς τα έξω, όπου η αρχιτεκτονική ενότητα επιβεβαιώνεται».¹

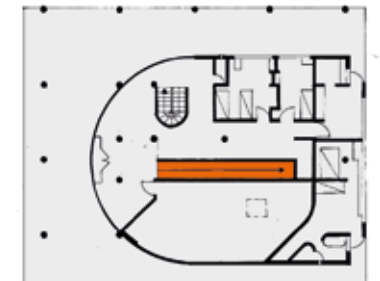
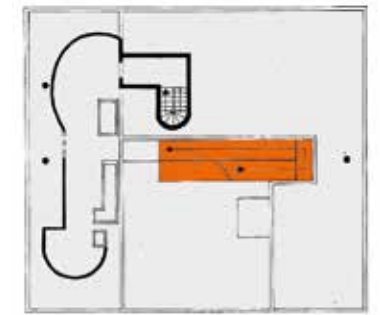
1. Τουρνικιώτης, Π. (Επιμ.). (2005). *Δυο ταξίδια στον Le Corbusier*. Αθήνα: FUTURA.

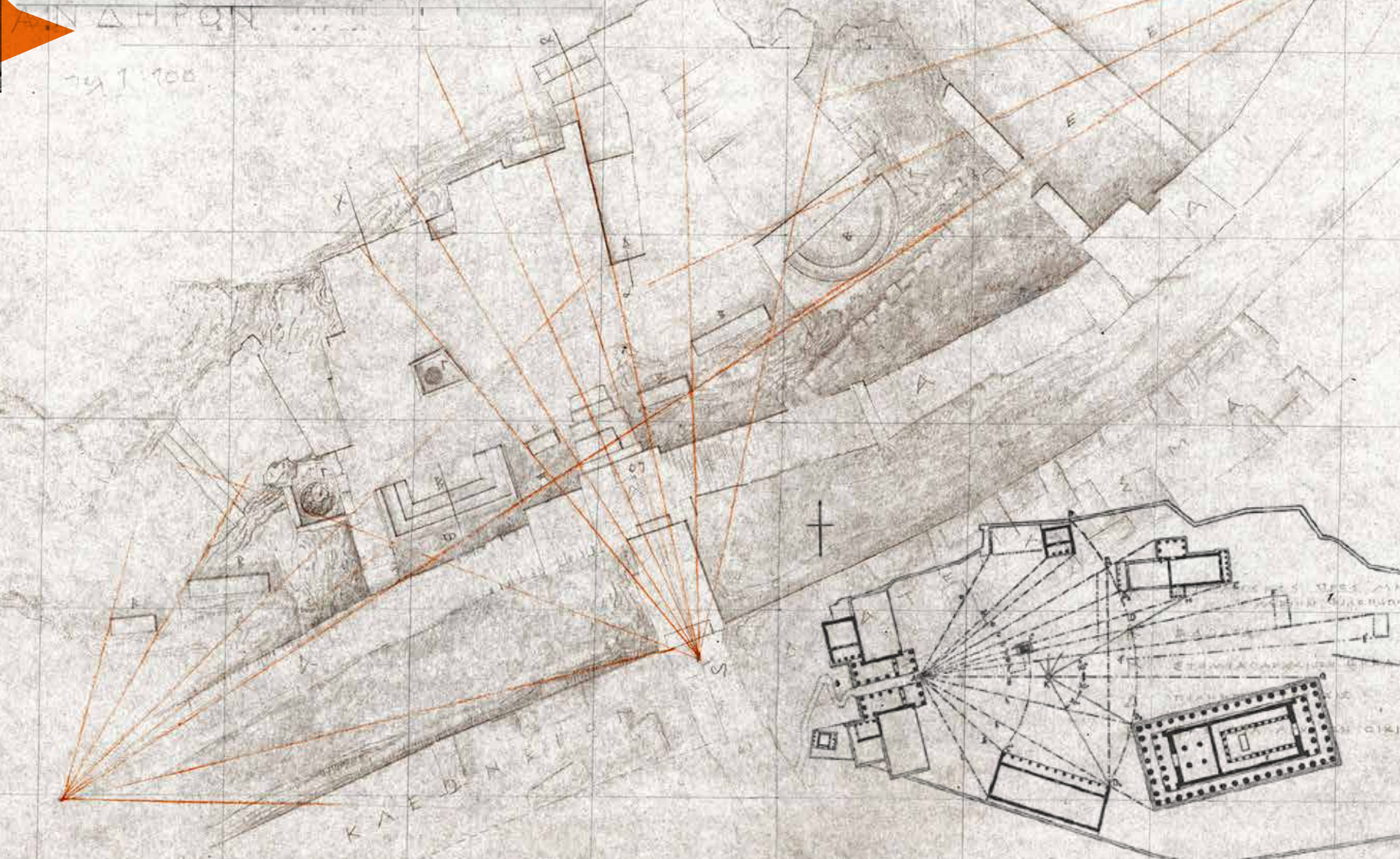
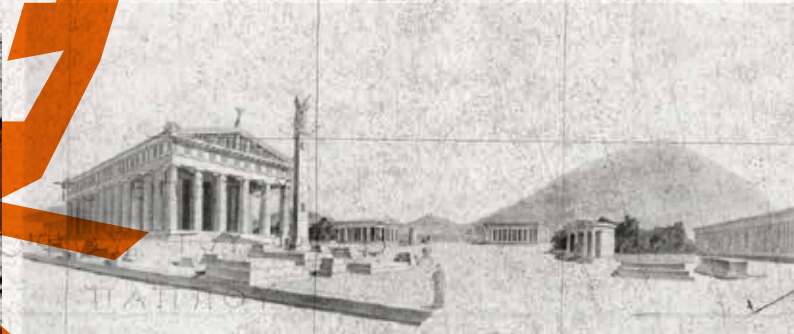
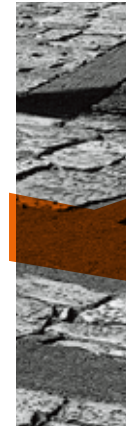

Στη συνέχεια με την παρουσίαση της Villa Savoye, το 1928, εισάγεται στο σχεδιασμό η ράμπα ως το μέσο που ορίζει τη χωρική υπόσταση του περιπάτου.

Η ράμπα τοποθετημένη στον κεντρικό άξονα του κτηρίου, ενσωματώνει την ήπια, διαγώνια ανάβαση ως ενεργητικό στοιχείο του αρχιτεκτονικού περιπάτου και αποτελεί το κύριο μονοπάτι κίνησης των πεζών. Ο αρχιτεκτονικός περίπατος καταλήγει στο δώμα, το αδιέξοδο, όπου η κίνηση διακόπτεται και το βλέμμα στρέφεται σε ότι περιβάλλει την αρχιτεκτονική.

Μέσα από τον αρχιτεκτονικό περίπατο, ο Le Corbusier, συμπυκνώνει τις βασικές αρχές που ακολουθούνται κατά τον σχεδιασμό, εισάγοντας το στοιχείο της εξερεύνησης και της έκπληξης. Επιτυγχάνει με αυτόν τον τρόπο, την απόδοση της αξίας που κατέχει ο περίπατος ως μέσω αφήγησης στο αρχιτεκτονικό έργο.

3.4.2. Ο ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΙΚΙΩΝΗ

«Στις αρχές του 20ου αιώνα ο Δημήτρης Πικιώνης πραγματοποιεί μοναχικούς περιπάτους με σκοπό να κατανοήσει το αττικό τοπίο με βασικό εργαλείο τη διαδικασία της περιήγησης»¹

Με την ανάπλαση του περιβάλλοντος χώρου γύρω από την Ακρόπολη, ο Πικιώνης εισάγει στον έργο του όλες τις σκέψεις και τους προβληματισμούς που γεννήθηκαν περπατώντας, αναδεικνύοντας όλες τις πτυχές του αττικού τοπίου.

Προκειμένου να επιτύχει την αισθητική αρμονία, σχεδιάζει μία νοτιή περιήγηση, η οποία οργανώνεται από χαράξεις και οπτικές φυγές. Έμπνευση για αυτή τη σχεδιαστική επιλογή υπήρξε η θεωρία του Κωνσταντίνου Δοξιάδη για το χωρικό σύστημα οπτικών χαράξεων. Η θεωρία αυτή βασίστηκε στην ιδέα ότι η οργάνωση των κτηριακών συγκροτημάτων της αρχαίας Ελλάδας (ναών, ιερών, αγορών κ.ο.κ.) δεν ήταν τυχαία, αλλά ακολουθούσε ορισμένους συνθετικούς κανόνες. Κανόνες οι οποίοι βασίζονταν στη λειτουργία της οπτικής αντίληψης.

Έτσι, ο Πικιώνης δημιουργεί πολλαπλές χαράξεις και ορίζει στον περίπατό του, γραμμές όρασης σε σημεία κομβικής σημασίας. Η λεπτομερής χάραξη και η αριστοτεχνική χρήση των υλικών αποτυπώνουν με εμφανή τρόπο τις σχεδιαστικές του επιλογές. Ακόμα και σήμερα, αν παρατηρήσουμε κοιτάζοντας προσεκτικά την πηλακώστρωση μπορούμε να εντοπίσουμε τις κατευθύνσεις των οπτικών χαράξεων σε όλο το μήκος του περιπάτου.

1. Μανέτα, Π., Παυλάκου, Δ., & Σπανομαρίδης, Α. (2010, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ). ΤΟΠΟΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ - Δημήτρης Πικιώνης: Η ψυχή του τόπου. ΔΟΜΕΣ, 94, σ. 31.

Abb. 10. Akropolis von Athen. Grundriß der III. Periode

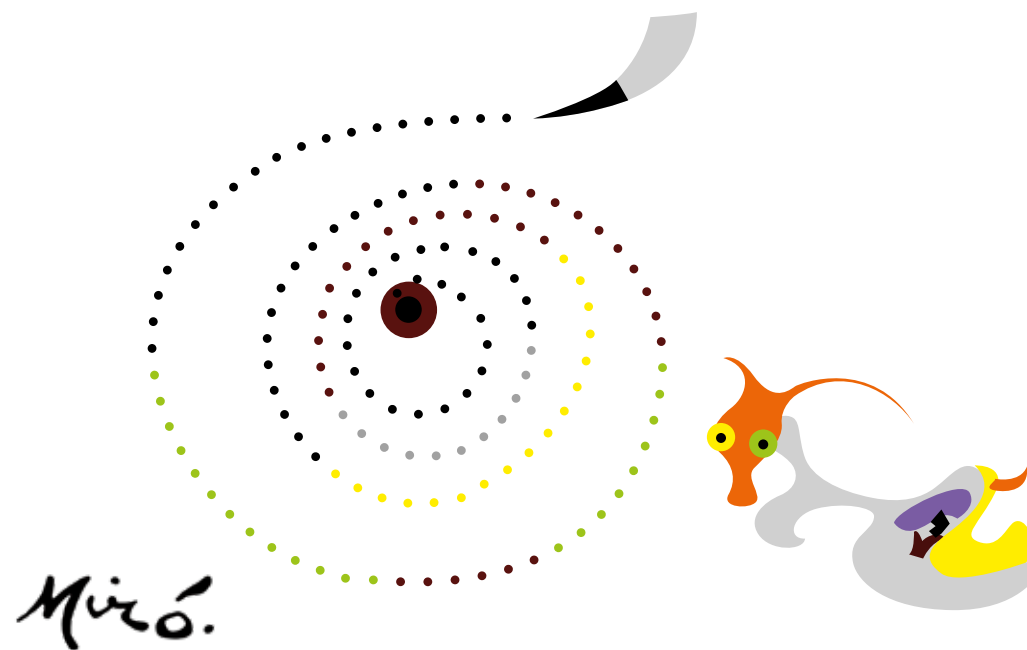

Περπατώντας επάνω σε τούτη τη γη,
η καρδιά μας χαίρεται με την πρώτη χαρά
του νηπίου, την κίνησή μας μέσα στο χώρο
της πλάσης, την αλληλοδιαδοχή τούτη,
καταστροφή κι αποκατάσταση της ισορροπίας
που είναι η περπατησιά.¹

1. Πικιώνης, Δ. (2014). Δ. ΠΙΚΙΩΝΗ: ΚΕΙΜΕΝΑ. Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ.73

ΧΑΡΑΞΕΙΣ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ

Πρώτη εικόνα που εντοπίζουμε παρατηρώντας το φυσικό ανάγλυφο, είναι ένα σύνολο από χαράξεις και πορείες. Η εικόνα αυτή, γεννά ερωτήματα: *Πότε δημιουργήθηκαν πρώτη φορά; Γιατί δημιουργήθηκαν; Τι τις προκάλεσε; Ποιος τις χρησιμοποιεί και γιατί;*

Κάθε τι που κινείται γύρω μας δηλώνει την παρουσία του αφήνοντας ίχνη και χαράσσοντας πορείες. Κάθε φορά που επιλέγεται μία πορεία παραμένει ένα ίχνος πάνω σε αυτή. Κατά συνέπεια, όσες περισσότερες φορές επιληχθεί αυτή η πορεία, τόσο μεγαλύτερο θα είναι το αποτύπωμα. Έτσι δημιουργούνται οι χαράξεις, τα μονοπάτια και οι διαδρομές στο τοπίο. Μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τις χαράξεις που βλέπουμε στο φυσικό ανάγλυφο με κύριο κριτήριο τον τρόπο – αίτιο της δημιουργίας τους. Έτσι προκύπτουν οι εξής δύο κατηγορίες χαράξεων, οι φυσικές και οι τεχντές.

Φυσικές πορείες – χαράξεις: ακτογραμμές, ρυάκια, ποτάμια, οροσειρές, παθημασιές ζώων, γραμμή από έντομα (που οδηγεί στη φωλιά ή την τροφή) κλπ. Μονοπάτια που προκύπτουν από συχνό πέρασμα ή ένα πιο σύντομο ομαδικό πέρασμα.

Τεχντές πορείες – χαράξεις: δίκτυα ρεύματος – επικοινωνίας, πλακόστρωτες διαδρομές, πεζόδρομοι, αυτοκινητόδρομοι, σιδηροδρομικές γραμμές.

Μία πορεία στον χώρο, μελετώντας την ως αρχιτεκτονικό στοιχείο, αποτελεί την απτή, υθική γραμμή, που μπορούμε να αντιληφθούμε με τις αισθήσεις μας. Αποτελεί μία χάραξη η οποία διασχίζει το χώρο, συνδέοντας και την ίδια στιγμή διαχωρίζοντας τον.

Μία πορεία στο τοπίο εκτός από την υθική της υπόσταση αποτελεί και μία νοητή περιήγηση, μία χωρική αφήγηση.¹

1. Careri, F. (2014). Walkscapes: el andar como práctica estética. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.

4.1. LAND ART

Τις δεκαετίες 1960 και 1970, στην Αμερική έρχεται στο προσκήνιο της καλλιτεχνικής δραστηριότητας η Land Art. Οι εκπρόσωποι της Land Art αφήνουν τα ατελιέ και τις γκαλερί και δημιουργούν χαράσσοντας τις δικές τους πορείες στο τοπίο. Απαντώντας στο ερώτημα "τι είναι η τέχνη;". Αναθεωρούν τις μέχρι τότε ισχύουσες μεθόδους παρουσίασης του καλλιτεχνικού έργου, σε μουσεία και κλειστούς χώρους.

Ο νέος τρόπος σκέψης που εισάγεται εστιάζει στη βιωματική εμπειρία του καλλιτεχνικού έργου, ως διαμαρτυρία έναντι της ανελέητης εμπορευματοποίησης της τέχνης. Το καλλιτεχνικό αποτέλεσμα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το τοπίο καθώς αποτελεί την κύρια έμπνευση και πηγή φυσικών υλικών. Αρκετές φορές φαίνεται να θυμίζει τα πολύ παλαιότερα έργα πάνω στο φυσικό ανάγλυφο, όπως το Στόουνχεντζ, οι Πυραμίδες, οι γραμμές Νάζκα και οι πέτρες Κάρνακ, και συχνά υπενθυμίζει την πνευματικότητα τέτοιων χώρων.

Η Land Art χαρακτηρίζεται από μια άμεση και ενστικτώδη αλληλεπίδραση με το τοπίο, τη φύση και το περιβάλλον. ...σε αντίθεση με τη ζωγραφική τοπίου είναι πρωτίστως φυσική και μη αναπαραστατική... Δεν είναι απλώς γλυπτική τοποθετημένη στο τοπίο, αλλά περιλαμβάνει μια στάση απέναντι στον τόπο και την εμπειρία που υπερβαίνει το αντικείμενο, δίνοντας έμφαση στο τοπίο στο οποίο βρίσκεται, συχνά ως ενεργό στοιχείο και όχι απλώς ως σκηνικό.¹

Η Land Art περικλείει μια ευρεία ομπρέλα αισθητικών και ιδεολογικών αντιλήψεων. Για την ανάγνωση του εκάστοτε τόπου παρέμβασης κύριο εργαλείο αποτελεί η τοποθέτηση του ίδιου του σώματος του καλλιτέχνη στον τόπο. Άλλοτε με τη χρήση ειδικού εξοπλισμού και φυσικών ή τεχνητών υλικών και άλλοτε με την περιήγηση οι καλλιτέχνες σμιλεύουν το φυσικό τοπίο αναδεικνύοντας τις κρυμμένες αφηγήσεις του, μέσα από τις εννοιολογικές τους παρεμβάσεις.

Αν και ορισμένοι καλλιτέχνες, όπως ο Robert Smithson, χρησιμοποιούν χωματοουργικό εξοπλισμό για να κατασκευάσουν τις διαδρομές τους, άλλοι καλλιτέχνες κάνουν ελάχιστες, πιο προσωρινές παρεμβάσεις στο τοπίο, απλώνοντας καμβάδες ή φύλλα χαρτιού στο περιβάλλον, ώστε η φύση να δημιουργήσει τέχνη, όπως ο Jacek Tylicki, ή απλώς περπατώντας πάνω - κάτω μέχρι να αφήσουν ένα σημάδι στη γη, όπως ο Richard Long.

1. Tufnell, B. (2007). *Land Art*. London: Tate Publishing, σ. 15-16.

4.2. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ

Το πλήθος των ορισμών που μπορούμε να δώσουμε για την αρχιτεκτονική είναι το λιγότερο ισάριθμο με τους ανθρώπους που θα αποπειραθούν να την περιγράψουν. Το γεγονός αυτό είναι αποτέλεσμα της πολύμορφης φύσης της, καθώς αποτελεί μία οικοδομική, κοινωνική, αθλή και καλλιτεχνική πρακτική. Στην προσπάθειά μου να διασαφηνίσω την ουσία της αρχιτεκτονικής ξεχώρισα κάποιες αναφορές σε αυτή που μου κίνησαν το ενδιαφέρον:

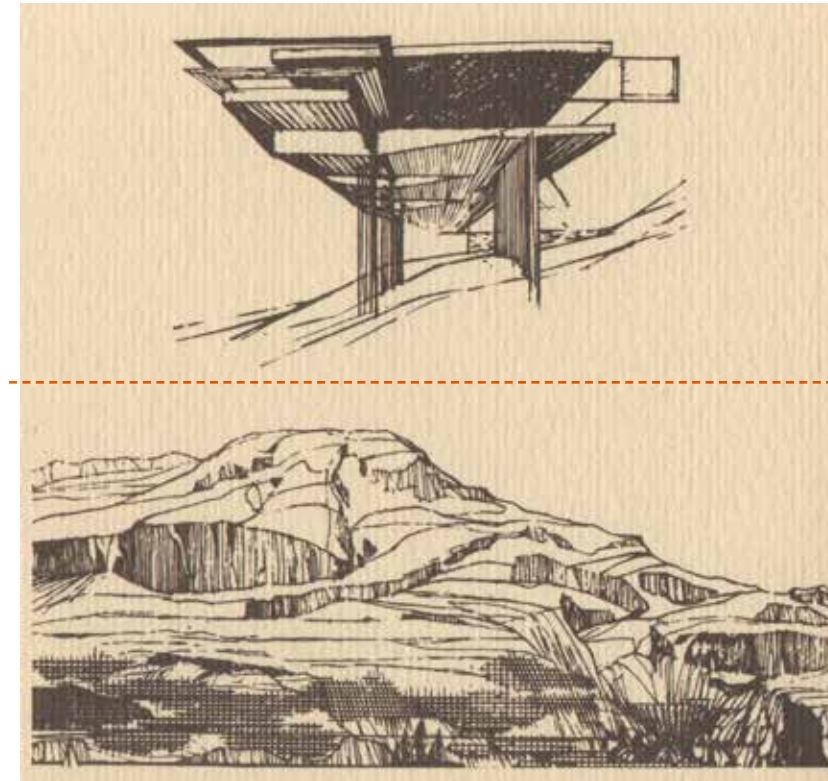
Η αρχιτεκτονική ορίζεται αρχικά ως τέχνη του σχεδιασμού και της κατασκευής των κτιρίων.

Η ρέξη όμως δεν αναφέρεται μόνο σε μια δραστηριότητα των υποκειμένων, αλλά και στις ποιότητες του αντικειμένου. Έτσι ως αρχιτεκτονική εννοούμε την υπαγωγή της κατασκευής των κτιρίων σε μία αναγνωρίσιμη λογική, ή ακριβέστερα σε ηθελημένες σχέσεις που έχουν μία αναγνωρίσιμη συνέπεια και εξάρτηση η μία από την άλλη, πέρα από τον σεβασμό των φυσικών νόμων που επηρεάζουν τη οικοδομή. Με αυτή άηλωσε τη σημασία, η χρήση της ρέξης έχει γενικευθεί και τη χρησιμοποιούμε αναφερόμενοι στη λογική οργάνωση και άηλων ανθρώπινων κατασκευών, όχι μόνο υλικών αλλά και διανοητικών.¹

Η αρχιτεκτονική είναι πολύ περισσότερα από την κατασκευή ενός κτίσματος σε έναν τόπο: Είναι ο επαναπροσδιορισμός του τόπου καθαυτού.²

Η αρχιτεκτονική πρέπει να είναι αντικείμενο της μνήμης μας. Όταν ανακαλούμε και πλάθουμε τη μνήμη για να την κάνουμε πιο ξεκάθαρη, στοιβάζουμε συνειρμούς με τον ίδιο τρόπο που στοιβάζουμε τούβλα για να χτίσουμε ένα κτίριο. Η μνήμη είναι η ίδια μια μορφή αρχιτεκτονικής.³

Η αρχιτεκτονική είναι ο άνθρωπος μαζί με τον τόπο όπου ζει.⁴

Είναι σαφές ότι οι αρχές που συγκροτούν την αρχιτεκτονική είναι κάθε άλλο παρά αντικειμενικές. Το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα εξαρτάται κάθε φορά, από το υποκείμενο που το δημιουργεί, τον αρχιτέκτονα. Έτσι για κάθε τόπο στον οποίο γίνεται μία αρχιτεκτονική παρέμβαση μπορούν να υπάρξουν αισθητά διαφορετικά αποτελέσματα.

Κύριο κριτήριο για την κατηγοριοποίηση του αρχιτεκτονικού έργου είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτό συσχετίζεται με τον τόπο όπου εδράζεται.

Ομοιότροπη ή αντιθετική συσχέτιση με το τοπίο;

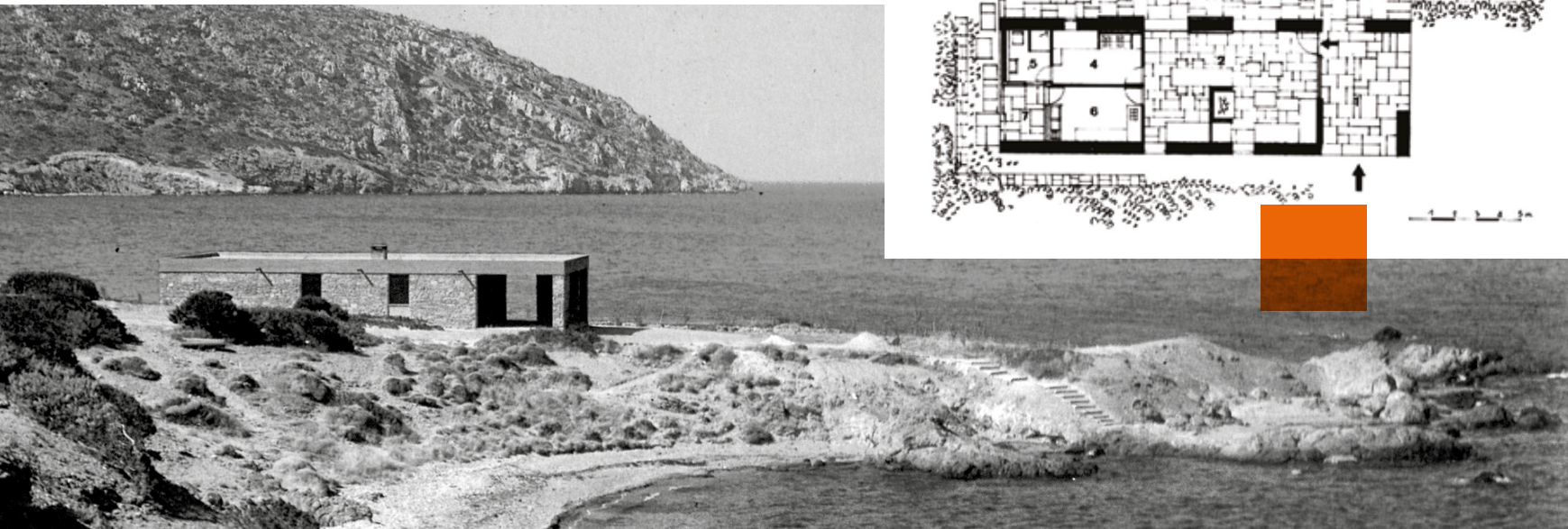
Ένα δίλημμα η απάντηση του οποίου εξαρτάται από παράγοντες όπως οι τεχνικές, τα υλικά, οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, η αισθητική και τα βιώματα του δημιουργού. Όποια και να είναι η απάντηση, ο σκοπός είναι ο ίδιος. Ένα έργο με αφετηρία μία ανθρώπινη ανάγκη και στόχο, την όσο το δυνατόν, αποτελεσματικότερη κάλυψη αυτής.

1. Πεπονής, Γ. (1997). ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ. Αθήνα: εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

2. Lally, S. (2014). *The Air from Other Planets: A Brief History of Architecture to Come*. Zürich: Lars Müller Publishers.

3. Louise Bourgeois, γύφτρα.

4. Κωνσταντινίδης, Α. (2013). Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ: ημερολογιακά σημειώματα. Ηράκλειο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ, σ. 102.

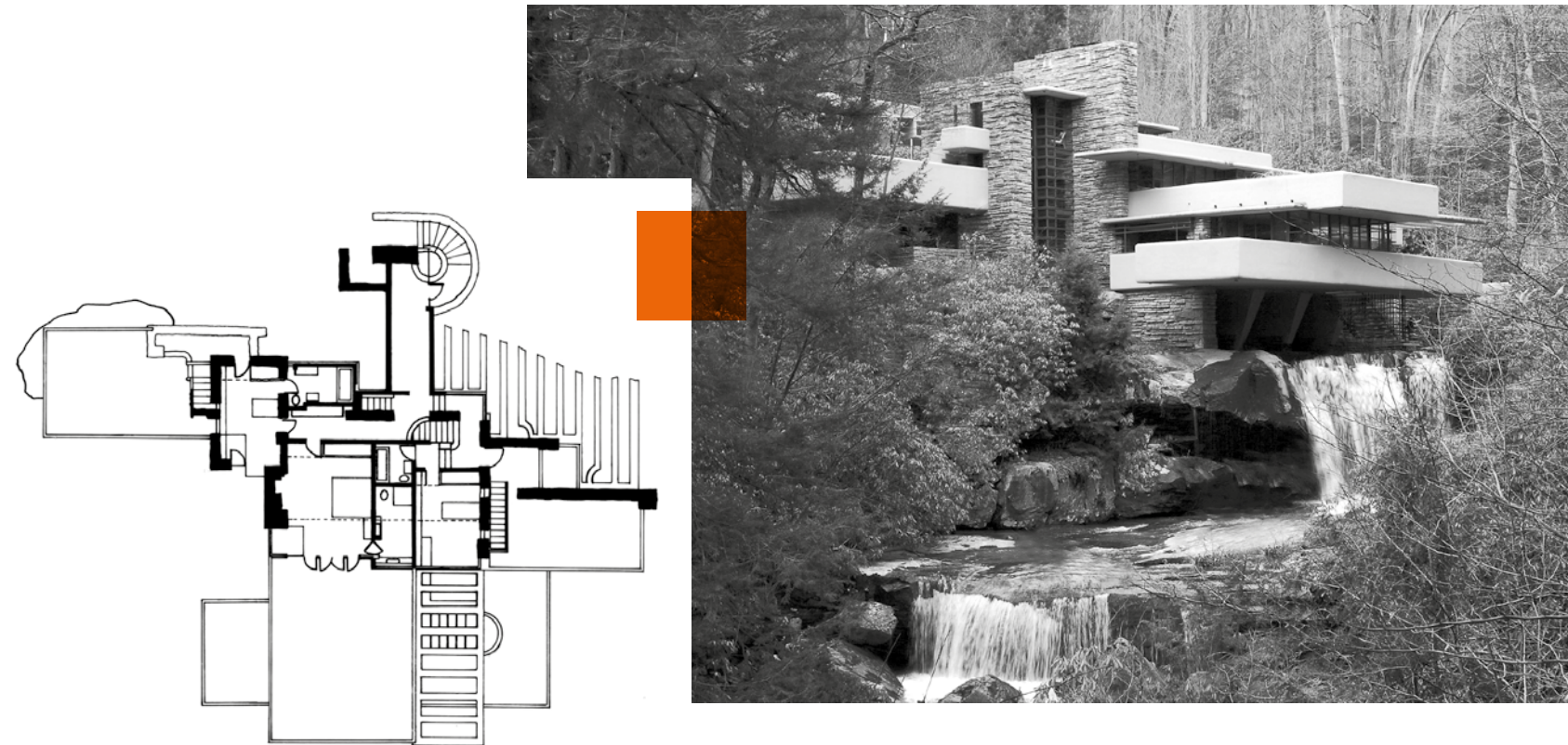

4.2.1. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΟΜΟΙΟΤΡΟΠΑ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ

Στην πρώτη περίπτωση, υιοθετείται η άποψη πως τα όρια του φυσικού με το τεχνητό πρέπει να είναι ρευστά, αδιευκρίνιστα. Το κτίσμα θα πρέπει να συνδιαλέγεται με το φυσικό περιβάλλον με τέτοιο τρόπο ώστε να ενσωματώνεται σε αυτό. Να δίνει την αίσθηση ότι υπήρχε εκεί πάντα, ότι δεν είναι δημιούργημα του ανθρώπου αλλ'α γεννήθηκε από τον ίδιο τον μηχανισμό της φύσης και μαζί αποτελούν μία αδιάσπαστη ενότητα.

Κατά τον Κωνσταντινίδη:

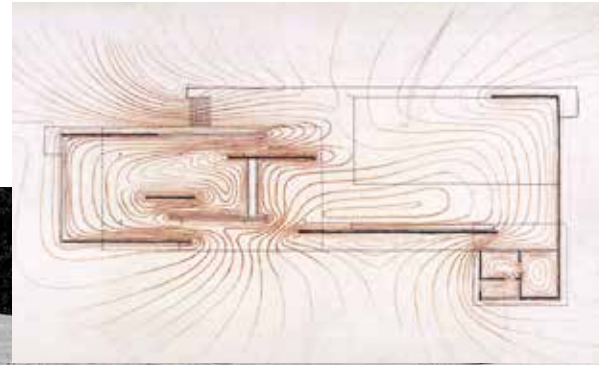
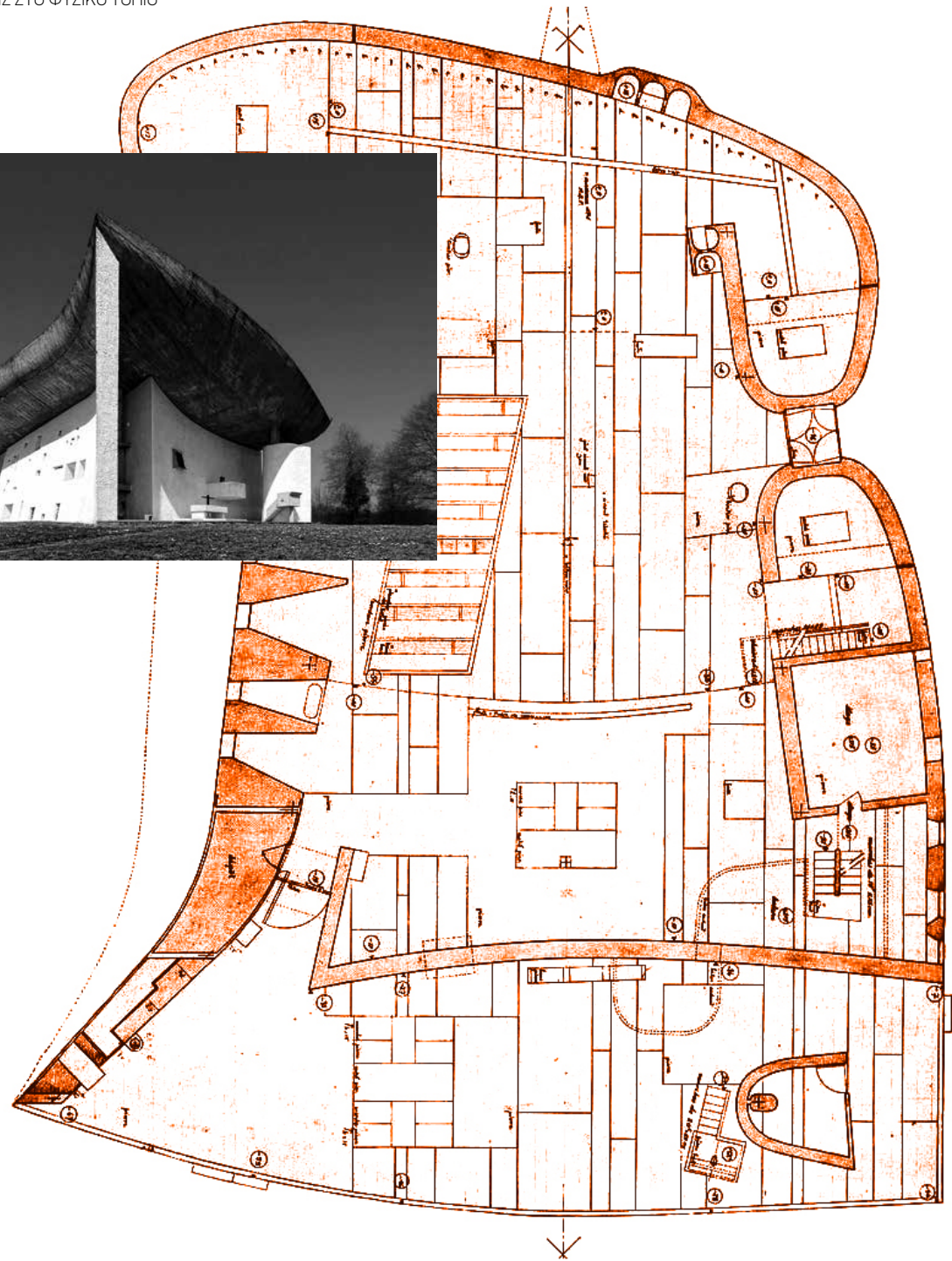
«Η αρχιτεκτονική είναι τοπική, είναι δομημένη με τη γη απάνω στην οποία στέκει· φυτρώνει, δηλαδή, ένα αρχιτεκτονικό έργο απάνω στη γη, όπως τα δένδρα, τα φυτά, οι θάμνοι τα ρουλιούδια.»

Κατά τον Frank Lloyd Wright:

«Ένα κτίσμα πρέπει να φαίνεται πως "φυτρώνει" ομαλά στον τόπο και σχηματίζεται ώστε να εναρμονίζεται με το περιβάλλον εάν η φύση είναι έκδηλη εκεί».

Η αντίληψη αυτή, σε αρχιτεκτονικό επίπεδο οδηγεί σε μια μορφολογία όπου επιδιώκεται η εναρμόνιση της αρχιτεκτονικής σύνθεσης στο υπάρχον φυσικό τοπίο, τα υλικά, τα χρώματα και τις υφές του.

4.2.2. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ

Στην περίπτωση αυτή, το να επιτυγχάνονται συνθήκες συσχέτισης της αρχιτεκτονικής με τον τόπο δεν σημαίνει απαραίτητα την στείρα επανάληψη των υπαρχόντων μορφών. Τα εγγενή στοιχεία ενός τόπου, οι μορφές και οι κλίμακες που τον χαρακτηρίζουν, μπορούν ενδεχομένως να αποτελέσουν χρήσιμο υλικό για την ανάδειξη των αρχιτεκτονικών επιλογών. Ίσως όμως αυτό να σημαίνει τον σεβασμό αυτών των μορφών φυσικών ή τεχνητών και την αναγωγή τους σε ανανεωμένες, σύγχρονες μορφές, οι οποίες δεν μπορούν παρά να ακολουθούν την συνεχή εξέλιξη των κατασκευαστικών υλικών και τεχνικών.

Σε αυτή τη λογική βαδίζουν αρχιτεκτονικά έργα στα οποία ο περιβάλλον χώρος φαίνεται να λειτουργεί ως αυτόνομο στοιχείο και πολύ συχνά ως φόντο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Με αυτόν τον τρόπο ισχυροποιείται η παρουσία του κτισμένου, καθώς όσο πιο ανίσχυρο είναι το έδαφος, τόσο πιο έντονα ξεχωρίζει η φιγούρα της αρχιτεκτονικής.

4.3. ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Η περιπατητική δραστηριότητα έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα ότι η αρχιτεκτονική χαρακτηρίζεται από σταθερό, αμετάβλητο χώρο.

Μπορεί η αρχιτεκτονική στη πλειοψηφία της πρακτικής της να αποτελεί ένα ακίνητο στοιχείο, όμως η δυνατότητα που έχουμε εμείς να κινούμαστε, δημιουργεί την αίσθηση ότι και ο αρχιτεκτονικός χώρος "κινείται" και "μεταβάλλεται", ανάλογα με την οπτική που τον παρατηρούμε κάθε φορά. Μόλις αρχίσουμε να κινούμαστε, το δομημένο περιβάλλον αρχίζει να αλλιάζει και να μεταμορφώνεται. Τα περιγράμματα που συνθέτουν το χώρο μετατοπίζονται, προσαρμόζονται και ανασυντίθενται σε νέες μορφές. Καθώς πλησιάζουμε από απόσταση, περπατάμε προς, μέσα και γύρω από κτίρια, βιώνουμε την αρχιτεκτονική και ό,τι την περιβάλλει, στον ρυθμό που μας επιτρέπει το μέσο που διαθέτουμε για να κινηθούμε.

Το περπάτημα εξασφαλίζει αργό ρυθμό που επιτρέπει την εξέταση των λεπτομερειών της αρχιτεκτονικής. Ρυθμίζουμε το ρυθμό μας για να κοιτάξουμε προσεκτικά. Όταν ένα κτίσμα βρίσκεται σε απόσταση αναπνοής, μπορεί να μην αντιλαμβανόμαστε το συνολικό του σχήμα, αντ' αυτού όμως αποκτάμε νέες πληροφορίες: λεπτομέρειες της υψής της επιφάνειας που ήταν αόρατες πριν. Τα μέσα που διαθέτουμε για την κίνησή μας διαφέρουν στον τρόπο με τον οποίο συσχετιζόμαστε με το φυσικό και το τεχνητό περιβάλλον, λόγω της διαφορετικής ταχύτητας, πορείας, όγκου ή της απόλυτης ελευθερίας που την διακατέχει (αεροπλάνο, τρένο, αυτοκίνητο, ποδήλατο, πόδια κλπ.)

Από τη σκοπιά του 21ου αιώνα, η μελέτη της πρακτικής το περπατήματος για την περιήγηση μέσα στους τόπους αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον όταν έρχεται σε αντίθεση με άλλες, πιο σύγχρονες, μορφές μεταφοράς. Η επίδραση του σιδηροδρόμου και του αυτοκινήτου τόσο στις πόλεις όσο και στα αγροτικά τοπία κάνει το περπάτημα να φαίνεται μερικές φορές μια ανωμαλία, μια πράξη αντίστασης στην ταχύτητα της σύγχρονης καθημερινότητας.

Περπατώντας δίπλα και μέσα από την αρχιτεκτονική αρχίζουμε να κατανοούμε την έκταση της ασταθούς, συνεχώς μεταβαλλόμενης φύσης της. Δεν υπάρχει σαφής οριοθέτηση μεταξύ κίνησης και γνώσης.¹

1. Bollas, C. (2008). *The Evocative Object World*. Hoboken: Routledge.

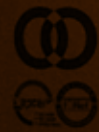

FIGUEIRA CASTELO CIRCULACAO

12

ENTRADA

566

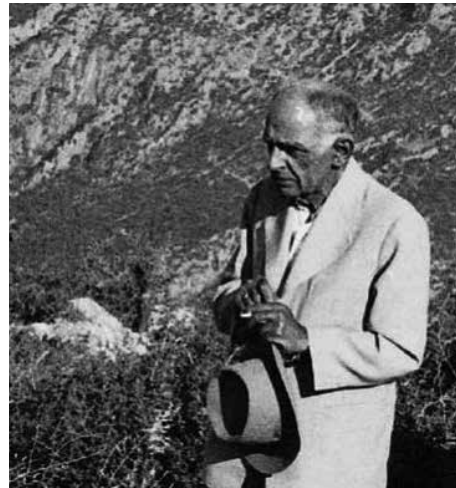
facebook.com/samsungportugal

EM PORTUGAL PELA GRAÇA DE DEUS E TERREIRO

46. Λεπτομέρεια διαμόρφωσης της προσπέλασης στο λόφο του Φιλοπάππου (1951-57). Έργο του Δ. Πικιώνη, όπου διακρίνεται η χρήση ταινιών από τσιμέντο ανάμεσα στις πέτρες του λιθόστρωτου.

“ ή Ριζώνεις ξαναγυρνάς στις ρίζες σου
ή τις διαμορφώνεις όπως θέλεις
αποσπάς απ’ το χώρο τον τόπο που
από τώρα και στο εξής θα ‘ναι ο τόπος σου
χτίζεις, φυτεύεις, νοσφίζεσαι
- πόντο πόντο – “το σπίτι σου”¹ ”

1. ΠΕΡΕΚ, Ζ. (2000). Χορείες χώρων (1974). (Α. Κυριακίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: εκδόσεις ΥΨΙΛΟΝ.

4.4. ΙΧΝΗ - ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΧΑΡΑΞΕΩΝ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ

Καθώς τα ίχνη της περιπατητικής δραστηριότητας των προηγούμενων αιώνων είναι ακόμα νωπά, γίνεται εύκολα αντιληπτή η σχέση εξάρτησης της κίνησης με το κτισμένο περιβάλλον. Η αισθητική διαφοροποίηση του αρχιτεκτονικού έργου αποτελεί ένα σχετικά πρόσφατο αντικείμενο μελέτης, το οποίο δεν απασχόλησε την οικοδομική δραστηριότητα του παρελθόντος.

Το παράδειγμα της υπαίθρου βοηθά να κατανοήσουμε την άρρηκτη σύνδεση της ανθρώπινης δραστηριότητας με την κίνηση και τα μονοπάτια. Τα μοναστήρια, τα ξωκλήσια, τα κτήματα, οι πηγές και κυρίως οι κατοικίες, αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο συνυφασμένο με την περιπατητική δραστηριότητα. Η εικόνα που έχει σήμερα το ανάγλυφο προκύπτει ως αποτέλεσμα αυτών των αναγκών για την επιβίωση σταδιακών αλλαγών και όχι από έναν επιτηδευμένο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

Στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε την ανθρώπινη δραστηριότητα του παρελθόντος, μεγάλο μέρος της προσοχής μας, στρέφεται σε ό,τι έχει απομείνει. Ως απομεινάρια λογίζονται ένα πλήθος χαράξεων, παρεμβάσεων και κατασκευών, που αποτελούν κατάλοιπα του παρελθόντος, δημιουργήματα που δεν χρησιμοποιούνται πια. Παρά την απουσία χρήσης όμως διατηρούνται, με πολλὰ από αυτά να παραδίνονται σταδιακά στη φυσική φθορά.

Στις μέρες μας, επιχειρείται η επανάχρηση τέτοιων καταλοίπων, καθώς και η βαθύτερη γνωριμία με τις ρίζες και τους τόπους που μας περιβάλλουν. Κύριο εργαλείο για την επίτευξη του στόχου αυτού, αποτελεί η αρχιτεκτονική.

“ Το περπάτημα και η κίνηση τονίζουν την αλλαγή,
και ως εκ τούτου, την απώλεια.
Τι περνάει, τι εγκαταλείπεται και ξεχνιέται,
τι δεν χρειάζεται πια στο ταξίδι; ”

1. Careri, F. (2014). Walkscapes: el andar como practica estética. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.

4.5. ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΜΕ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Η ύπαιθρος προσφέρει μια εκπληκτική ευκαιρία εξερεύνησης και εσωτερικής ανακάλυψης μέσα από διαδρομές χαραγμένες στο φυσικό ανάγλυφο. Η αρχιτεκτονική κατέχει σημαντικό ρόλο στη διευκόλυνση της εξερεύνησης και στην οργάνωση μοναδικών διαδραστικών εμπειριών μέσα στις υπάρχουσες χαράξεις.

Μπορούμε να φέρουμε στο μυαλό μας μία μεγάλη ποικιλία παρεμβάσεων που έχουμε συναντήσει κατά τη διάρκεια της περιπατητικής μας περιπλάνησης σε έναν τόπο. Σηματοδότηση διαδρομών, κιγκλιδώματα, παγκάκια, πλακοστρώσεις, καταφύγια, γεφυράκια, παρατηρητήρια, παρεμβάσεις που προσφέρουν καθοδήγηση, ασφάλεια, άνεση και σε αρκετές περιπτώσεις χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη αισθητική και μελετημένο σχεδιασμό. Οι παρεμβάσεις με έντονο αισθητικό χαρακτήρα συντελούν στην ανάδειξη της φυσικής ομορφιάς του τόπου.

Ταυτόχρονα, οι παρεμβάσεις που εξυπηρετούν την περιπατητική προσέγγιση μίας διαδρομής μπορεί να συνυπάρχουν με άλλες μικρότερες, αθλή και καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, που ενισχύουν ακόμα περισσότερο την αισθητική εμπειρία του τόπου.

Για την σύνοψη των θεματικών που αναλήφθηκαν στην παρούσα εργασία, θεώρησα σημαντική την παράθεση τριών παραδειγμάτων, παρεμβάσεων στο τοπίο, που δημιουργήθηκαν συμπληρωματικά σε σχέση με μία πορεία ή ένα μονοπάτι και έχουν επηρεάσει με μοναδικό τρόπο την μπειρία των επισκεπτών.

4.5.1. RUTA DEL PEREGRINO, ΜΕΞΙΚΟ

Η Ruta del Peregrino, είναι μία πεζοπορική προσκυνηματική διαδρομή 117 χιλιομέτρων. Η πορεία αυτή μέσα στο φυσικό περιβάλλον του Μεξικού, ακολουθείται για αιώνες από τους πιστούς. Μία χάραξη, μέσα στο τοπίο, της οροσειράς Jalisco, η οποία προσκαλεί τους πιστούς, με τελικό προορισμό το προσκύνημα στον καθολικό ναό, της Παναγίας Ροζάριο στην πόλη Talpa de Allende. Οι πιστοί να ξεκινούν από την πόλη Ameca, καταλήγοντας μετά από μέρες, στην Talpa de Allende. Η περιπατητική αυτή πορεία, ενισχύει την συμβολική αξία του μονοπατιού, καθώς μεταβάλλεται σε ένα πνευματικό χώρο με ιδιαίτερη θρησκευτική σημασία.

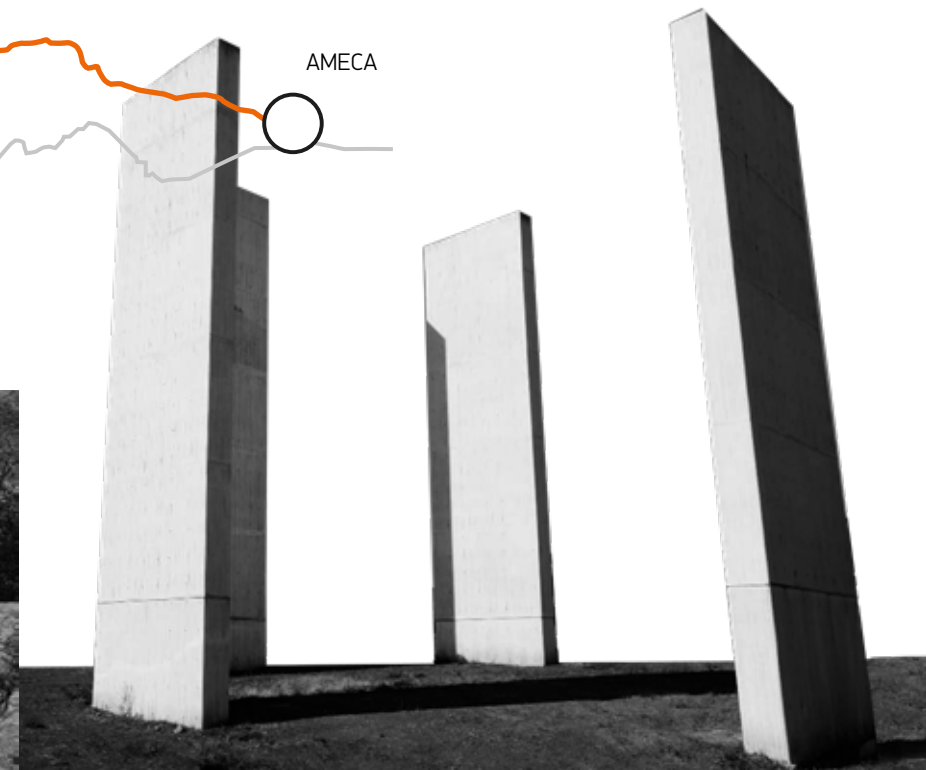
Με πρωτοβουλία της κυβέρνησης, έγινε μία προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών ταξιδιού και παράλληλα ενίσχυσης της εμπειρίας της διαδρομής. Οι επιμελητές του έργου, εντόπισαν βασικά σημεία στη διαδρομή στα οποία δημιούργησαν, μια σειρά τοποσήμων. Σταθμούς ανεφοδιασμού, φιλοξενίας, παρατηρητήρια, σημεία θέασης, ανάπαυσης και περισυλλογής, μέσα από αισθητικές παρεμβάσεις, μικρής κλίμακας. Έργα φιλοτεχνημένα με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσφέρουν στον περιπατητή, μία αφήγηση κατά τη δύσκολη διαδρομή του προσκυνήματος.

Το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα αποτελεί μία καλλιτεχνική συνεργασία με έντονο αφηγηματικό χαρακτήρα. Σύγχρονες παρεμβάσεις, που στη βάση του σχεδιασμού τους εντοπίζονται προσωπικές μνήμες και, συλλογικές αναφορές. Οι σταθμοί - τοπόσημα του Ruta del Peregrino, ενισχύουν τη συμβολική σημασία της διαδρομής με βασικές υπηρεσίες και υποδομές που ανταποκρίνονται στις ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου και παρέχουν μία αίσθηση μονιμότητας της διαδρομής στην εικόνα του τόπου, διατηρώντας το σεβασμό στη θρησκευτική αξία του συνόλου.

TALPA DE
ALLENDE

AMECA

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΧΑΡΤΗ:

— Οδικό δίκτυο — Ruta del Peregrino ○ Αφετηρία / Τέρμα ● Παρεμβάσεις ○ Πρωτεύουσα

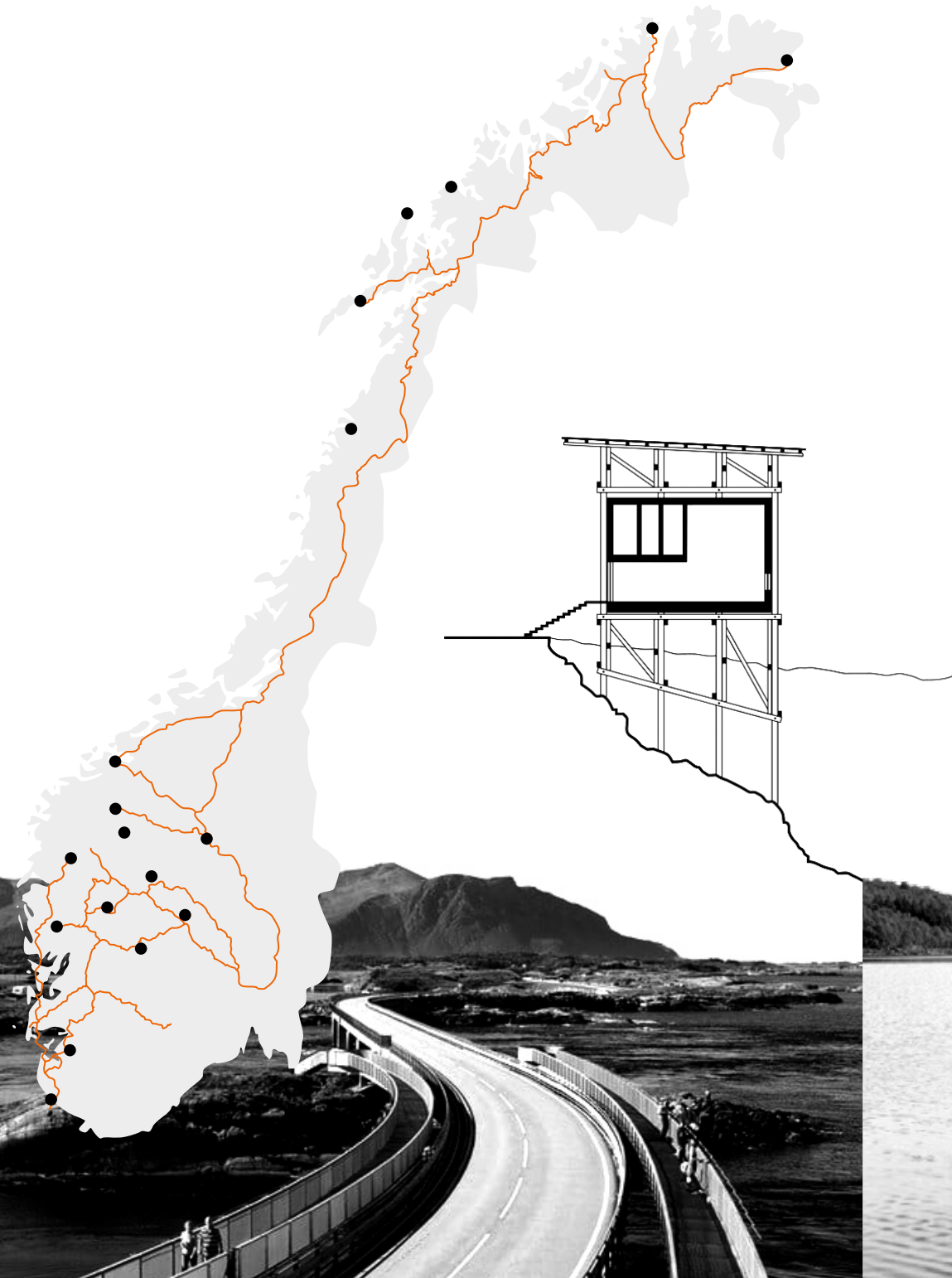
4.5.2. NORWEGIAN SCENIC ROUTE, ΝΟΡΒΗΓΙΑ

Το Norwegian Scenic Route, γνωστό επίσης ως Εθνικές Τουριστικές Διαδρομές, είναι ένα σύνολο από 18 επιλεγμένες διαδρομές κατά μήκος της Νορβηγίας, που σχεδιάστηκε με σκοπό να προσφέρει μία αξέχαστη ταξιδιωτική εμπειρία στους επισκέπτες.

Οι διαδρομές αυτές χαρακτηρίζονται από μεγάλες αποστάσεις προσβάσιμες μέσω οχημάτων και απαιτούν πιο γρήγορο ρυθμό κίνησης στο ταξίδι. Αποτελούν μεμονωμένα αθλά και στο σύνολό τους μία προσπάθεια ανάδειξης του φυσικού τοπίου, των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου, αθλά και της πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς του.

Το σύνολο των διαδρομών διακόπτεται από αρχιτεκτονικούς και καλλιτεχνικούς σταθμούς σχεδιασμένους με ιδιαίτερη αισθητική. Παρεμβάσεις μικρής κλίμακας, σημεία τοπόσημα, καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, παρατηρητήρια, χώροι περιήγησης, στάσης και ανάπαυσης, και μικρότερα μονοπάτια, αθλά και έργα μεγαλύτερης κλίμακας, όπως γέφυρες, καταλύματα και μουσειακοί χώροι.

Το σύνολο των παρεμβάσεων προσφέρει πλήθος προορισμών και στόχων για το ταξίδι, με έντονο το στοιχείο της έκπληξης, μέσα στα μαγευτικά τοπία της Νορβηγίας μαγευτική θέα, και ένα σύνολο δραστηριοτήτων για κάθε προτίμηση. Οι παρεμβάσεις που βρίσκονται κατά μήκος των διαδρομών, από τα εντυπωσιακά σημεία θέασης και στάσεις ανάπαυσης μέχρι γέφυρες, καταφύγια και πολιτιστικά τοπόσημα, δημιουργούν μια αξέχαστη αισθητική εμπειρία, επιτυγχάνοντας να προσελκύουν πλήθος επισκεπτών και εξερευνητών στο Νορβηγικό τοπίο.

4.5.3. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

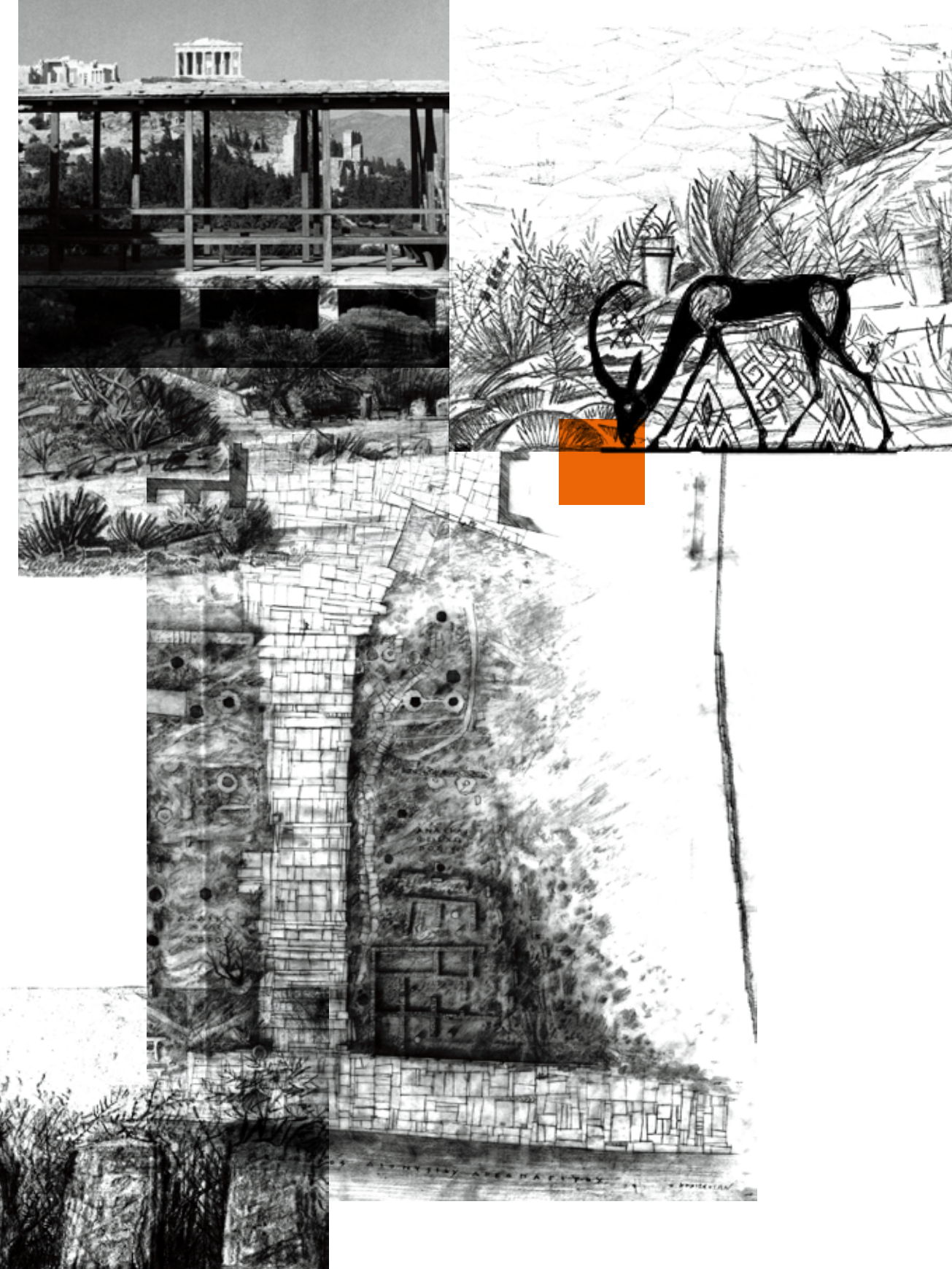
Επιστρέφοντας στη διαμόρφωση που σχεδιάστηκε από τον Πικιώνη γύρω από την Ακρόπολη, φαίνεται πως ο αρχιτέκτονας επιτυγχάνει τους στόχους που έθεσε κατά το σχεδιασμό του. Οι οπτικές χαράξεις που αναφέρθηκαν και σε προηγούμενη ενότητα, εντάσσονται αρμονικά μέσα στις διαδρομές, με την μορφή μωσαϊκών, που συντίθενται από επαναχρησιμοποιημένα κομμάτια κατεδαφισμένων κτηρίων της πόλης (spolia), όπως πέτρες και κεραμίδια, σε συνδυασμό με σύγχρονα υλικά, όπως το μπετόν. Η ενσωμάτωση των κομματιών αυτών προσέδωσε στον πλακόστρωτο περίπατο μια επιπλέον δυναμική αναφορά.

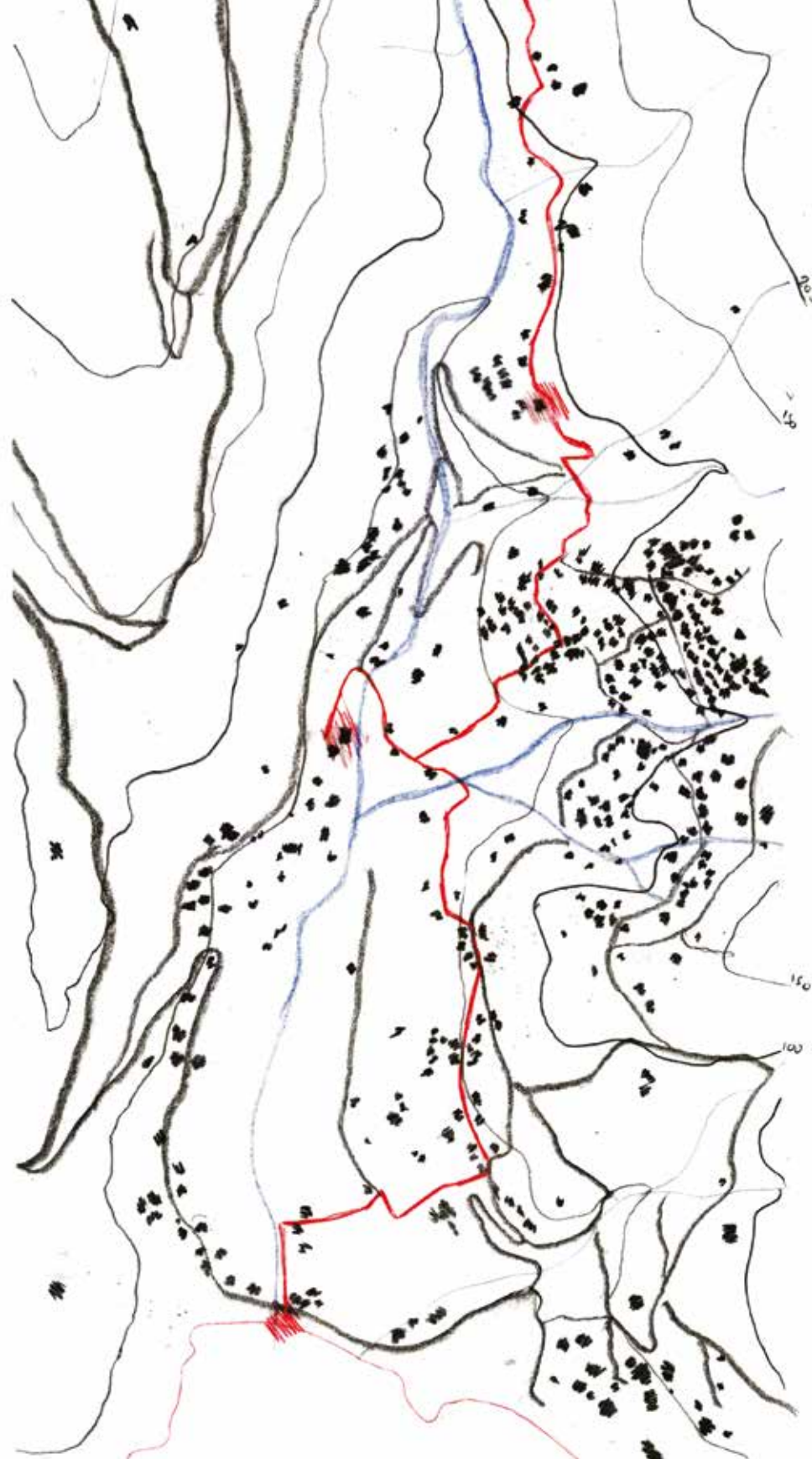
Ενδιαφέρον έχει και ο τρόπος με τον οποίο ο Πικιώνης συλλαμβάνει την έννοια του φυσικού στοιχείου, συνυφασμένο με το κτισμένο περιβάλλον, την ιστορία και το παρελθόν του πολιτισμού. Βλάστηση, αυστηρά από το ελληνικό τοπίο, από την οποία ξεπηδούν, απομεινάρια παλαιότερης κατοίκησης, μνημεία, κτίσματα, βράχοι και στο σύνολο τους οργανώνουν μία αφήγηση με αντικείμενο τον ιστορικό πλούτο του Αττικού τοπίου.

Παρά την οπτική αίσθηση απλότητας που δίνει στον επισκέπτη, ο περίπατος του Πικιώνη αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο από μικρές αρχιτεκτονικές στιγμές και χαρακτηρίζεται από άρτιο σχεδιασμό και απόλυτη εναρμόνιση με το περιβάλλον του, σε τέτοιο βαθμό που είναι δύσκολο ακόμα και για ένα έμπειρο μάτι να ξεχωρίσει την σύγχρονη αρχιτεκτονική παρέμβαση μέσα από τα κατάλοιπα του παρελθόντος.

«Από τη σκοπιά του περιπατητή του τόπου, ο Δημήτρης Πικιώνης, διεύρυνε τα όρια αυτού που θεωρούμε αρχιτεκτονική, όχι μόνο προς την επικράτεια του σχεδιασμού και της αρχιτεκτονικής, έξω από τα όρια του κτισμένου, αλλά κυρίως προς την καλλιέργεια του τρόπου σκέψης».¹

1. Παπαγεωργίου-Βενετιάς, Α. (2010). ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΙΚΙΩΝΗΣ (1887-1968) ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΕΙΑΣ ΜΟΥ ΚΟΝΤΑ ΤΟΥ. Αθήνα: Σήμα Εκδοτική.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι αρχές και οι ιδέες που συγκροτούν τον συλλογισμό μου για τις "Αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στο φυσικό τοπίο" βρίσκουν εφαρμογή στα παραδείγματα των σχεδιασμένων διαδρομών της τελευταίας θεματικής ενότητας. Όμως για την κατανόηση των βαθύτερων εννοιών που ενυπάρχουν, είναι απαραίτητο το "ξεδίπλωμα" όλων των θεμάτων που τέθηκαν στην πορεία της ερευνητικής μου εργασίας.

Αφορμώμενη από το περπάτημά μου στα μονοπάτια της Άνδρου, με απασχόλησε η πρακτική του περπατήματος ως μέσο για την εξερεύνηση και την κατανόηση του κόσμου γύρω μας. Το περπάτημα έχει αποτελέσει αντικείμενο έμπνευσης και προβληματισμού πολλές φορές στο παρελθόν, λόγω της πολυπλοκότητας που το χαρακτηρίζει, ως πρακτική αλλά και πνευματική διαδικασία.

Με απασχόλησε ακόμη η έννοια του χώρου, ως το περιβάλλον στο οποίο ο άνθρωπος κινείται και δέχεται ερεθίσματα. Διαχρονικά, κινούμαστε και πραγματοποιούμε περιπάτους διασχίζοντας και εξερευνώντας τόπους και αναζητώντας την εσωτερική μας ολοκλήρωση. Έτσι, ο παλαιολιθικός άνθρωπος περπατά αναζητώντας τροφή, ο πιστός κάθε θρησκείας περπατά για να συναντήσει την πίστη του και ο αρχιτέκτονας αναζητά, μέσω του περιπάτου, τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν το έργο του.

Η κίνηση είναι η πρώτη προϋπόθεση για την αλλαγή. Κάθε τι που κινείται διαμορφώνει τον τόπο. Έτσι και ο άνθρωπος διαμορφώνει χώρους κινούμενος μέσα σε αυτούς. Με την παρέμβαση επιδιώκει να αναδείξει ή να συμπληρώσει τα στοιχεία εκείνα που θα ολοκληρώσουν την αισθητηριακή εμπειρία που αποζητά.

Η αξία της βιωματικής εμπειρίας που προσφέρει η περιπατητική δραστηριότητα είναι ανεκτίμητη, ειδικά σε μία εποχή όπως αυτή που ζούμε, που είμαστε πλέον απρόσωποι παρατηρητές της καθημερινότητας. Κινούμαστε με την ταχύτητα που μας επιτρέπει το όχημά μας, αφήνοντας πίσω τον Flâneur με την αργοκίνητη χελώνα του και μαζί τους όλα τα ερεθίσματα που μας προσφέρει ο εκάστοτε τόπος.

Προσωπικά πιστεύω πως παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον να προσπαθήσουμε να βιώσουμε τους τόπους μέσω της αργής κίνησης του περπατήματος. Σχεδιάζοντας πάνω σε υπάρχουσες περιπατητικές διαδρομές (όπως στο Μεξικό), χρησιμοποιώντας την γρήγορη κίνηση ενός οχήματος, ως εργαλείο για το σχεδιασμό, (όπως στη Νορβηγία) ή ακόμη, παρεμβαίνοντας στο αστικό περιβάλλον με σκοπό την ανάδειξη το ιστορικού του παρελθόντος (όπως στη διαδρομή του Πικιώνη), μπορούμε να ταυτιστούμε ξανά με τον τόπο που μας περιβάλλει, να αφεθούμε σε αυτόν και να αναζητήσουμε τη μέθεξη.

6.1. ΒΙΒΛΙΑ, ΑΡΘΡΑ, ΚΕΙΜΕΝΑ

- Adelowo, E. D. (2014). Perspectives in Religious Studies (Τόμ. III). HEBN Publishers Plc.
- Benjamin, W. (2002). Arcades Project. (R. Tiedemann, Επιμ., H. Eiland, & K. McLaughlin, Μεταφρ.) New York: Belknap Press.
- Benjamin, W. (2006). The Writer of Modern Life: Essays on Charles Baudelaire. (M. Jennings, Επιμ., H. Eiland, E. Jephcott, R. Livingstone, & H. Zohn, Μεταφρ.) Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Boettger, S. (2002). Earthworks: Art and the Landscape of the Sixties. London: University of California Press.
- Bollas, C. (2009). The Evocative Object World. Hoboken: Routledge.
- Buck-Morss, S. (1986). The Flaneur, the Sandwichman and the Whore: The Politics of Loitering. Durham North Carolina: Duke University Press.
- Careri, F. (2014). Walkscapes: el andar como practica estetica. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.
- Castigliano, F. (2017). Flaneur: The Art of Wandering the Streets of Paris.
- Certeau, M. d. (2010). ΕΠΙΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ: Η ΠΟΛΥΤΡΟΠΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ. Αθήνα: Εκδόσεις ΣΜΙΛΗ.
- Coelho, P. (x.x.). Ο Αλχημιστής. Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ.
- Dodds, G., & Tavernor, R. (Επιμ.). (x.x.). Body an Building: Essays on the Chanfing Relation of Body and Architecture. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Gros, F. (2015). Philosophy of Walking. (J. Howe, Μεταφρ.) United Kingdom: Verso Books.
- Ingold, T., & Vergunst, J. L. (2008). Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot. Aldershot: Routledge.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Kastner, J. (Επιμ.). (1998). Land and Environmental Art. London: Phaidon Press Limited.
- Le Corbusier. (1960). Pricisions sur un itat present de l architecture et de l urbanisme. Paris.
- Manning, E. (2007). Politics of Touch: Sense, Movement, Sovereignty. Minneapolis: Minnesota Press.
- Neils, J. (1992). Goddess and polis: The Panathenaic Festival in ancient Athens. Princeton: Princeton University Press.
- O Rourke, K. (2016). Walking and Mapping: Artists as Cartographers. Cambridge: The MIT Press.
- Prussin, L. (1995). African Nomadic Architecture: Space, Place and Gender. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Solnit, R. (2001). Wanderlust: A History of Walking. United Kingdom: Penguin Books.
- Tufnell, B. (2007). Land Art. London: Tate Publishing.
- Weilacher, U. (1996). Between Landscape Architecture and Land Art. Basel: Birkhauser.
- Young, D. C. (2004). A Brief History of the Olympic Games. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell Publishing.
- Δεκαβάλλας, Κ. Ν. (2015). ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ: Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΩΝ ΠΕΖΩΝ. ΑΘΗΝΑ: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΑ.
- Κωνσταντινίδης, Ά. (2013). Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ: ημερολογιακά σημειώματα. Ηράκλειο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ.
- Καζέρος, Ν. (2003). Ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίο. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. (2019). ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ. (Δ.-Τ. ΝΑΝΤΙΑ, Επιμ.) ΑΘΗΝΑ: ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ.
- Πεπονής, Γ. (1997). ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ. Αθήνα: εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.
- Πικιώνης, Δ. (2014). Δ. ΠΙΚΙΩΝΗ: ΚΕΙΜΕΝΑ. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Τουρνικιώτης, Π. (Επιμ.). (2005). Δυο ταξίδια στον Le Corbusier. Αθήνα: FUTURA.

6.2. ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΕΣ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

- Αράπη, Μ. Χ., & Κρητικού, Ι. (2018, Ιούνιος). Γραμμές Μονοπάτια: Ερμηνεύοντας την Αρχετυπική Δομή τους στο Τοπίο. (Κ. Λεωνίδα, Επιμ.) Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ.
- Βασιλάκη, Μ. (2020, Φεβρουάριος). ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΒΙΩΜΑ: Αναζητώντας για τις άρρητες ποιότητες του Χώρου. (Κ. Απόστολος, Επιμ.) Θεσσαλονίκη: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ.
- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ, Ε. (2016). Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΧΝΗ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ: ΤΜΗΜΑ ΠΛΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. Ανάκτηση από <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/37550?lang=el#page/1/mode/2up>
- Παπαγεωργίου-Βενετός, Α. (2010). ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΙΚΙΩΝΗΣ (1887-1968) ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΕΙΑΣ ΜΟΥ ΚΟΝΤΑ ΤΟΥ. Αθήνα: Σήμα Εκδοτική.

6.3. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Anderson, C., & Karmon, D. (2015, October 12). What does the extraordinary activity of walking upright bring to the study of architecture? The Architectural Review. Ανάκτηση από <https://www.architectural-review.com/essays/what-does-the-extraordinary-activity-of-walking-upright-bring-to-the-study-of-architecture>
- ARABIA. HAJJ ROUTE.DEBAI/DUBAI ABOU-THUBBI/ABU DHABI SHARJA.WELLER 1862 MAP. (x.x.). Ανάκτηση 2023, από <https://www.antiquemapsandprints.com/categories/maps-by-cartographer/weller-edward/product/arabia-hajj-route-debai-dubai-abou-thubbi-abu-dhabi-sharja-weller-1862-map/P-8-010172~P-8-010172>
- ART TERM - LAND ART. (x.x.). Ανάκτηση από TATE: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/l/land-art>.
- Boesiger, W., & Stonorov, O. (Επιμ.). (1995). Le Corbusier - oeuvre complete Volume 1: 1910-1929 (18th edition, 2013, unmodified reprint of the first ed. 1929 εκδ.). Basel: Birkhauser.
- Catedral de Santiago de Compostela. (2017). Ανάκτηση 2023, από <http://catedraldesantiago.es/>

- Cohen, T. (2021, May 9). Εκπαιδεύοντας τον Αλέξανδρο: Πώς ο Αριστοτέλης διαμόρφωσε τον θρυλικό βασιλιά.
- Ferreira, A. L. (1898). Historia de la Santa a. m. iglesia de Santiago de Compostela. Catedral de Santiago de Compostela, Catholic Church.
- Galofaro, L. (2003). Artscapes: El arte como eproximacion al paisaje contemporanio. Barcelona, Spain: Editorial Gustavo Gili.
- Hikmet, L. S. (2017). The Spiral Jetty Encyclo: Exploring Robert Smithson's Earthwork through Time and Place. Utah: University of Utah Press.
- Hoh, A. (2022, July 7). The Hajj to Mecca. LIBRARY OF CONGRESS BLOGS. Washington. Ανάκτηση 2023, από <https://blogs.loc.gov/international-collections/2022/07/the-hajj-to-mecca/>
- Long, M. (2011). Islamic Beliefs, Practices, and Cultures. (2014), 86. Singapore: Marshall Cavendish Corporation. Ανάκτηση 2023
- Long, R. (1997). From Time To Time. Germany: Cantz Verlag.
- MACEROLA, C., & MINZONI, F. (2021, 01 01). Το Λύκειο. Η Σχολή του Αριστοτέλη. Lectures Bureau. Ανάκτηση 2023, από <https://www.lecturesbureau.gr/1/the-aristotle-school-1628/>
- Muir, R. (1999). Aproaches to Landscape. London: MACMILLAN PRESS LTD.
- Oficina Del Peregrino. (x.x.). Ανάκτηση 2023, από <https://oficinadelperegrino.com/>
- Oppezzo, M., & Schwartz, D. L. (2014). Give Your Ideas Some Legs: The Positive Effect of Walking.on Creative Thinking. Learning, Memory, and Cognition, 11.
- Permanent Delegation of Saudi Arabia. (2022). The Hajj Pilgrimage Routes: The Darb Zubaydah (Saudi Arabia). Ανάκτηση από UNESCO World Heritage Convention: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6577/>
- Peters, F. E. (1994). The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places. Princeton, USA: Princeton University Press. Ανάκτηση 2023, από <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691026190/the-hajj>
- Sandiago Ways. (x.x.). Ανάκτηση 2023, από <https://santiagoways.com/es/camino-de-santiago/camino-frances/>
- TEDxAUTH - METHEXIS. (2023, 03 19). Λιμάνι Θεσσαλονίκης Αποθήκη Δ', Θεσσαλονίκη.
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2012). Οδός των Παναθηναίων. Ανάκτηση 2023, από http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=19808

6.4. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

σελ. 8 |

Vincent van Gogh, *Undergrowth with Two Figures*, 1890

σελ. 19 |

Grayscale Photo of the Stonehenge
<https://www.pexels.com/>

σελ. 28 |

Michael Heizer, *Circular Surface, Planar Displacement Drawing*, 1969.
<https://www.artribune.com/arti-performative/cinema/2015/10/film-cinema-land-art-james-crump-fondazione-prada-milano/>

σελ. 33 |

Le Corbusier. (2015). *Le Modulor 2*. Αθήνα: Παπασωτηρίου, σ.58

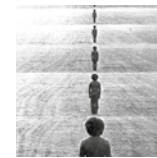
σελ. 11 |

Κωνσταντίνιδης Α., 2013. *Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ*: ημερολογιακά σημειώματα. Ηράκλειο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ, σ. 13

σελ. 20 |

Κούκι Ένζο, μεγάλο ηρωικό ταξίδι κυνηγιού και πολέμου, 1981, *Η μοντέρνα τέχνη 1770-1970 / Η τέχνη στην καμπή του 21ου αιώνα*, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

σελ. 30 |

Klaus Rinke, *Changing location according to points in time*, 1939.
<https://www.artnet.com/artists/klaus-rinke/changing-location-according-to-points-in-time-g1s3e583wKTrUmzDl7o1wQ2>

σελ. 35 |

Κοτιώνης Ζήσης, «Ο Γιώργος Σεφέρης παραθεριστής», από το βιβλίο, *η τρέλα του τόπου*, σ. 31

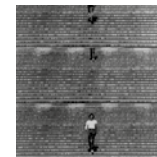
σελ. 13 |

Χάρτης, τα μονοπάτια της Ανδρου, υπόβαθρο: <https://www.androsroutes.gr/el/home2017-2/>, 2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

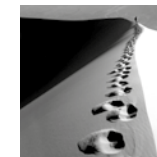
σελ. 22 |

Giacometti Alberto, *Drawing of a Walking Man*, screen-print folio, Tate Shop

σελ. 31 |

Klaus Rinke, *Hinein und Hinaus*, 1939.
<https://www.artnet.com/artists/klaus-rinke/changing-location-according-to-points-in-time-g1s3e583wKTrUmzDl7o1wQ2>

σελ. 36 |

Grayscale Photo, *footsteps*
<https://www.pexels.com/>

σελ. 14, 15 |

Σκίτσο, Ποιότητες μονοπατιού, 2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 24 |

Εγγονόπουλος Νίκος, *Παιδαγωγός*, κοστούμια για την παράσταση *Ίων του Ευριπίδη*, 1959

σελ. 32, 33 |

Klaus Rinke, *Boden, Wand, Ecke, Raum*, 1970.
<https://elephant.art/iotd/klaus-rinke-boden-wand-ecke-raum-1970/>

σελ. 38 |

Religion Walking
<https://www.pexels.com/>

σελ. 16 |

Σκίτσο από τα μονοπάτια της Ανδρου 1, 2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 26 |

Le Flâneur, Paul Gavarni, 1842.
<https://en.wikipedia.org/wiki/File:C3%A2neur#/media/File:Rosler-LeFlaneur.jpg>

σελ. 33 |

Klaus Rinke, *Time, Space, Body, action*, 1972.
<https://socks-studio.com/2014/09/01/klaus-rinke-time-space-body-transformations/>

σελ. 39 |

Σκίτσο, ο δρόμος των Παναθηναίων, 2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

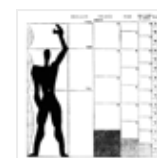
σελ. 17 |

Σκίτσο από τα μονοπάτια της Ανδρου 2, 2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 27 |

The Flâneur, Ink on trace paper, 2011.
<https://sketchbloom.com/2011/02/26/the-flaneur-a-radical-chic-icon/>

σελ. 33 |

Le Corbusier. (2015). *Le Modulor 2*. Αθήνα: Παπασωτηρίου, σ.59

σελ. 40 |

Camino de Santiago de Compostella, sign.
<https://www.shutterstock.com/>

σελ. 41 |
Χάρτης, Camino de Sandiago de Compostella, υπόβαθρο:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/>
2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 41 |
Santiago de Compostela Cathedral,
<https://www.shutterstock.com/>

σελ. 42 |
Plan of Mekka, Peters, F. E. (1994). *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*. Princeton, USA: Princeton University Press.

σελ. 43 |
Plan of Mekka, Peters, F. E. (1994). *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*. Princeton, USA: Princeton University Press.

σελ. 44, 45 |
Pilgrim to Mekka,
<https://www.pexels.com/>

σελ. 46 |
Κλάιν Ιβ, Ανθρωπομετρία της μπηε περιόδου (Ant 82), 1960, Η μοντέρνα τέχνη 1770-1970 / Η τέχνη στην καμπή του 21ου αιώνα, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

σελ. 47 |
Σκίτσο, ο δρόμος των Παναθηναίων στον χάρτη της Αθήνας, 2023, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 49 |
Caravans in desert,
<https://www.pexels.com/>

σελ. 50 |
Collage, αρχιτεκτονικός περίπατος 2023, σκίτσο: DAVID HOCKNEY/R.A. WALKING MAN, ΕΙΚΟΝΑ: <https://www.pexels.com/> προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 51 |
Footsteps,
<https://www.pexels.com/>

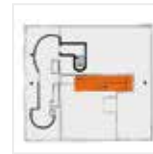
σελ. 52 |
Κάτοψη Maison La Roche, Υπόβαθρο: Le Corbusier's Maison La Roche-Jeanneret

σελ. 52 |
Jeanneret, Planos de Villa La Roche, <https://tecne.com/le-corbusier/planos-de-villa-la-roche-jeanneret/>

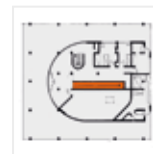
σελ. 53 |
Τομη Villa Savoye, Le Corbusier, Υπόβαθρο: <https://cadbull.com/detail/2601/villa-savoye-cad-drawing-is-given-in-this-cad-file.-Download-this-cad-file-now>

σελ. 53 |
Κάτοψη Δώματος, Villa Savoye, Le Corbusier, Υπόβαθρο: <https://cadbull.com/detail/2601/villa-savoye-cad-drawing-is-given-in-this-cad-file.-Download-this-cad-file-now>

σελ. 53 |
Κάτοψη Ορόφου, Villa Savoye, Le Corbusier, Υπόβαθρο: <https://cadbull.com/detail/2601/villa-savoye-cad-drawing-is-given-in-this-cad-file.-Download-this-cad-file-now>

σελ. 53 |
Κάτοψη Ισογείου, Villa Savoye, Le Corbusier, Υπόβαθρο: <https://cadbull.com/detail/2601/villa-savoye-cad-drawing-is-given-in-this-cad-file.-Download-this-cad-file-now>

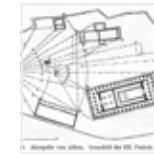
σελ. 53 |
Studio Sander Patelski, Le Corbusier, Villa Savoye
<https://shop.studiosanderpatelski.nl/products/>

σελ. 54 |
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΛΟΦΟΥΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΠΑΠΠΟΥ, Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/diamorfwsh-prosbasewn-stoys-lofoys-akropolews-kai-filopappoy>

σελ. 55 |
ΧΑΡΑΞΕΙΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ, Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/diamorfwsh-prosbasewn-stoys-lofoys-akropolews-kai-filopappoy>

σελ. 55 |
Η θεωρία του Δοξιάδη, 1937,
<https://comdeg.eu/el/compendium/essay/102217/>

σελ. 55 |
Η θεωρία του Δοξιάδη, 1937,
<https://comdeg.eu/el/compendium/essay/102217/>

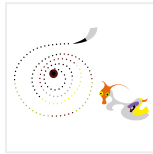
σελ. 56 |
Collage, Άγιος Δημήτριος Λουμπαρδιάρης, 2022, εργασία εικαστικών τεχνών, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 57 |
Διακοσμητικό στοιχείο της διαμόρφωσης στον περίπατο του Πικιώνη
<https://www.postmodern.gr/2016/05/02/o-peripatos-tou-dimitri-pikiwni-ston-i/>

σελ. 58 |
Χατζηκυριάκος – Γκίκας Νίκος, Σχεδιασμός της άμμου στο Τζάκου Τζι, Ιαπωνία, 1958

σελ. 59 |

Διασκευή του πίνακα: Miro Joan, Landscape (The Hare), 1927, προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 64 |

Jacek Tylicki, Conceptual Art, Land Art, 1951, Polan
<https://www.widewalls.ch/artists/jacek-tylicki>

σελ. 69 |

Fallingwater, Frank Lloyd Wright,
<https://en.wikipedia.org/wiki/Fallingwater>

σελ. 76 |

Λεπτομέρεια διαμόρφωσης της προσπέλασης στ λόφο του Φιλοπάππου, Το σκυρόδεμα στην ελληνική αρχιτεκτονική του εικοστού αιώνα, Δημήτρης Φιλιππίδης, σ. 58

σελ. 61 |

Careri, Francesco, Bedolina Val Camonica. 2014. Walkscapes: el andar como practica estética σ.43

σελ. 65 |

Smithson Robert, Spiral Jetty, 1970, as seen in 2008 by: Tom Smart, The New York Times

σελ. 70 |

Le Corbusier, Notre Dame du Haut,
<https://archeyes.com/ronchamp-chapel-le-corbusier/>

σελ. 76 |

Άγιος Δημήτριος Λουπαρδιάρης υπό κατασκευή
<https://cognoscoteam.gr/archives/17273>

σελ. 62 |

Nazca Lines, Peru,
<https://www.pexels.com/>

σελ. 67 |

Ζενέτος Τάκης, Πρόταση ξενοδοχείου «Λιακωτά», 1966, Από: το σκυρόδεμα στην ελληνική αρχιτεκτονική του εικοστού αιώνα

σελ. 70 |

Le Corbusier, Notre Dame du Haut, Κάτοψη
<https://archeyes.com/ronchamp-chapel-le-corbusier/>

σελ. 77 |

Δημήτρης Πικιώνης
<http://boraeinai.blogspot.com/2014/06/1887-1968.html>

σελ. 62 |

Nazca lines, Peru,
<https://www.shutterstock.com/>

σελ. 68 |

Άρης Κωνσταντινίδης, Εξοχική κατοικία στην ανάβυσσο, Κάτοψη
<https://www.doma.archi/index/projects/spiti-gia-diakopes>

σελ. 71 |

Barcelona Pavilion, Mies van der Rohe, Study Drawings by Paul Rudolph Paul Rudolph
<http://hiddenarchitecture.net/barcelona-pavilion-study-drawings-and/>

σελ. 79 |

Μονοπάτι της Άνδρου,
<https://www.unlimited-adrenaline.gr>

σελ. 63 |

Nazca lines, Peru,
<https://www.shutterstock.com/>

σελ. 68 |

Άρης Κωνσταντινίδης, Εξοχική κατοικία στην ανάβυσσο
<https://www.doma.archi/index/projects/spiti-gia-diakopes>

σελ. 71 |

Barcelona Pavilion, Mies van der Rohe
https://images.divisare.com/images/c_limit,f_auto,h_2000,q_auto,w_3000/v1583740886/ramqexmm1pbz51etusd/ludwig-mies-van-der-rohe-maciej-jezyk-barcelona-pavilion.jpg

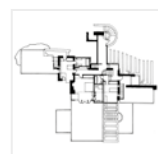
σελ. 80, 81 |

Norwegian Scenic Route, Viewpoint Stegastein, Aurlandsfjellet,
<https://www.unlimited-adrenaline.gr>

σελ. 63 |

Richard Long, A Line Made by Walking, 1967,
<https://www.tate.org.uk/art/artworks/long-a-line-made-by-walking-p07149>

σελ. 69 |

Fallingwater, Frank Lloyd Wright, Κάτοψη
<https://www.archdaily.com/60022/ad-classics-fallingwater-frank-lloyd-wright>

σελ. 74, 75 |

Walking in the city
<https://www.pexels.com/>

σελ. 82 |

Ruta del peregrino, sanctuary by Ai Weiwei
<https://iwan.com/portfolio/ai-weiwei/>

σελ. 85 |

Δίκτυο Norwegian Scenic Route,
Υπόβαθρο: <https://www.nasjonaleturistveger.no/en/routes/>
προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 86 |

[Ου]τοπικές συνιστώσες στο έργο του Δημήτρη
Πικιώνη, Βασιλεία Μιλίωνη, ερευνητική εργασία,
2020

σελ. 87 |

[Ου]τοπικές συνιστώσες στο έργο του Δημήτρη
Πικιώνη, Βασιλεία Μιλίωνη, ερευνητική εργασία,
2020

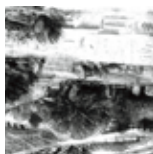
σελ. 87 |

Σημείο θέασης της Ακρόπολης από τον Άγιο
Δημήτριο Λουμπαρδιάρη, Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/agios-dhmhtrios-loympardiars>

σελ. 87 |

Σκίτσο διαμόρφωσης της φύτευσης γύρω από την
Ακρόπολη, Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/diamorfwsh-lofwn-akropolhs-kai-filorappoy-a8hna>

σελ. 87 |

Σκίτσο διαμόρφωσης της πηλακώστρωσης γύρω
από την Ακρόπολη, Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/diamorfwsh-lofwn-akropolhs-kai-filorappoy-a8hna>

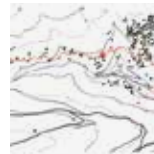
σελ. 87 |

Σκίτσο διαμόρφωσης της πηλακώστρωσης γύρω
από την Ακρόπολη, Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/diamorfwsh-lofwn-akropolhs-kai-filorappoy-a8hna>

σελ. 87 |

Σκίτσο διαμόρφωσης γύρω από την Ακρόπολη,
Δημήτρης Πικιώνης
<https://www.doma.archi/index/projects/diamorfwsh-lofwn-akropolhs-kai-filorappoy-a8hna>

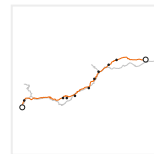
σελ. 88, 89 |

Σκίτσο, Μονοπάτι 8-8α Άνδρος, 2023, προσωπικό
αρχείο συγγραφέα

σελ. 82 |

Χάρτης και οδικού δικτύου Jalisco
& Ruta del Peregrino, Υπόβαθρο: <https://www.alltrails.com/trail/mexico/jalisco/ruta-del-peregrino-talpa>,
https://d-maps.com/carte.php?num_car=26603&lang=en,
προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 82, 83 |

Διαδρομή Ruta del Peregrino,
Υπόβαθρο: archdaily.com/82174/ruta-del-peregrino-phase-i-completed/projects-location,
προσωπικό αρχείο συγγραφέα

σελ. 83 |

Ruta del peregrino, Bilbao Delekamp, gratitude
open chapel
<https://guadalajarasecreta.com/ruta-del-peregrino-jalisco/>

σελ. 83 |

Διακοσμητικό στοιχείο της διαμόρφωσης στον
περίπατο του Πικιώνη
<https://www.postmodern.gr/2016/05/02/o-peripatos-tou-dimitri-pikiwni-ston-i/>

σελ. 84 |

Norwegian Scenic Route, Viewpoint, Utsikten,
Gaularfjellet
<https://www.fjordnorway.com/en/inspiration/top-11-viewpoints-along-norwegian-scenic-routes>

σελ. 85 |

Norwegian Scenic Route, Along
Atlanterhavsvegen, fishing walkways,
<https://theculturetrip.com/europe/norway/articles/7-best-scenic-routes-in-norway-you-should-know-about/>

σελ. 85 |

Allmannajuvet Zinc Mine Museum in Norway by
Peter Zumthor,
<https://www.architectural-review.com/buildings/allmannajuvet-zinc-mine-museum-in-norway-by-peter-zumthor-the-progeny-of-an-artist-architect>

σελ. 85 |

Snøhetta's tidal installation in Traelvikosen,
Norway,
<https://www.dezeen.com/2022/07/01/traelvikosen-scenic-route-installation-snohetta/>

